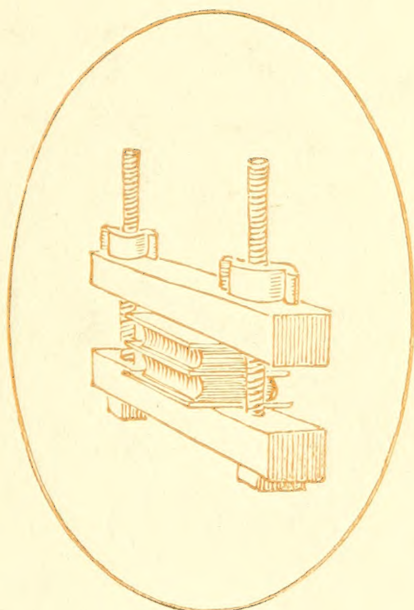

3 1761 06209461 0

ERNST FISCHER

BOKBANDETS HISTORIA

ERNST FISCHER

BOKBANDETS HISTORIA

STOCKHOLM

P. A. Norstedt & Söners
Förlag

STOCKHOLM 1922

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

213380

MEDELTID OCH MEDELTIDA TRADITION

MEDELTID OCH MEDELTIDA TRADITION

I sin nuvarande form är boken icke alltför gammal. Den leder sitt ursprung från de första århundradena av vår tideräkning och utträngde först avsevärt senare skriftrullen. I och med det att boken uppträdde i sin nu givna form med i ryggen hophäftade blad, måste även det skyddande omslaget, bokbandet, framträda.

Föregångare till bokbanden ha emellertid funnits redan tidigare under den romerska kejsartiden i de s. k. diptycha eller triptycha — två eller tre elfenbenstavlor sammanfästade med ringar eller band utefter ena långsidan, och på vilkas vaxbeläggning man med en stilus ristade skriften. Dessa diptycha voro i allmänhet ytterst enkla, men mot kejsartidens slut uppstod den seden, att konsulerna och statens främsta tjänstemän vid tillträdet till sin befattning sände sina vänner dylika diptycha av elfenben med konstnärligt utsmyckade yttersidor, som regel framställande konsuln själv iklädd sin ämbetsdräkt (fig. 1). Snart nog upptogs emellertid detta bruk av förmögna privatmän, bland vilka det nådde en stor spridning. På dessa privata diptycha ersattes konsularbilden av en allegorisk eller mytologisk framställning. Genom en lag av år 384 förbjöds emellertid att sända diptycha, och rätten härtill förbehölls konsulerna. Även

den kristna kyrkan använde sig av diptycha för uppteckning av biskopslängder eller andra församlingens angelägenheter. Liksom romarna ristade de skriften i vaxbeläggningen på elfenbenspärmarnas innersidor, men ju mera dessa anteckningar svällde ut, dess mindre räckte dessa tvenne sidor till, varför man sammanhäftade pergamentblad inom elfenbenspärmarna. Detta blev sedan upphovet till den äldre medeltidens kyrkliga praktband, som vi beundra i de större katedralernas skattkamrar, och som omsluta vid gudstjänsten brukade ritualböcker, evangelier eller mässböcker. I klostrens verkstäder, där med framgång allehanda konsthantverk under medeltiden bedrevos, ha nog de flesta av dessa praktband kommit till. Egentligen äro de icke bokbinderiarbeten, utan alster av en elfenbenssnidare, en guldsmed eller en emaljmålare. Bokbindarens arbete inskränkte sig till bladens häftande och fästande vid pärmarna, men dessa utfördes av andra. På en platta av trä lades antingen elfenbensreliefer, konstnärligt guldsmedsarbete i silver eller i guld med pärlor och ädla stenar eller plattor i niello och emaljteknik. Huvudsakligen är det frampärmen — den under gudstjänsten mot församlingen vända sidan av boken — som dekoreras, medan baksidan blir enklare behandlad.

Elfenbensbandens utsmyckning består i allmänhet av ett rektangulärt eller kvadratiskt mittfält — beroende på bokens format — med figurscener i relief, framställande Kristus som världsdomare (Majestas Domini), korsfästelsescener eller andra bibliska motiv. Detta mittfält ligger djupare och skyddat av det omgivande ramverket med sina ofta genombrutna vegetabila ornament. Stundom har mittfältet trenne bildframställningar över varandra (fig. 2). I de rikare praktbanden infattas denna elfenbensplatta av ett ramverk i guldsmedsarbete, besatt med olikfärgade stenar.

Men även uteslutande av guldsmeder utarbetade bokpärmar äro bevarade i de kyrkliga skattkamrarna. En av de prakt-

fullaste är tvivelsutan det av longobarderdrottningen Teodelinda (d. 627) till katedralen i Monza i Lombardiet skänkta bandet. Pärmen är helt av guld med ett grekiskt kors, rikt besatt med pärlor och ädla stenar. Utmed ytterkanterna en bård i färgrik emalj. Bandet är ett utsökt prov på den tidens högtstående guldsmedskonst och har trots sin rikedom en återhållsam måttfullhet i utsmyckningen. — I andra kyrkskatter finna vi flera dylika guldsmedsarbetade bokband, ehuru få kunna mäta sig med detta (fig. 4). Marcusdomen i Venedig kan emellertid i sin skattkammare visa på ett högtstående arbete i denna art.

Under 1100-talet finna vi, huru vid nedre Rhen emaljtekniken nådde en kraftig blomstring. Från århundradets mitt fortplantar den sig till Frankrike och vinner i Limoges ett centrum, varifrån man fabriksmässigt försåg större delen av Europas kyrkor med emaljarbeten — relikskrin, krucifix o. d. Även bokpärmar utgingo från dessa verkstäder. Pärmarna ha i mitten vanligen en framställning av Kristus på korset med Johannes och Maria sörjande vid dess fot (fig. 3). Scenen kompletteras stundom av tvenne änglafigurer. Även Kristus som världsdomare förekommer, omgiven av evangelistsymboler. Utmed kanten en strängt stiliserad bård. I sin brokiga färgprakt äro dessa pärmar i de bästa exemplaren ett gott prov på romanskt konsthantverk. I stort antal ha de bevarats till våra dagar, och man har nu svårt att skilja de franska exemplaren från de tyska, då de i dekoren följa samma schema. Ju mera omfattande, framför allt den franska, produktionen blev, desto mera fabriksmässiga blevo alstren, och desto mera förlorade tillverkningen sin konstnärliga halt.

Under medeltidens senare del blev emellertid boken ej längre samma sällsynta dyrbarhet som tillförene. Avskrivning av böcker började nämligen bedrivas alltmera fabriksmässigt, framför allt i de många klostren. Då det ställde sig alltför dyrbart att

binda dessa böcker, som visserligen ännu åtminstone på första sidan rikt smyckades med initialer med bildframställningar i miniatyr, i dylika praktband av ädel metall eller elfenben, blevo enklare band en nödvändighet. Och så kom lädret att ersätta det förut brukade ädlare materialet. I egyptiska gravar har man redan så tidigt som från 500-talet funnit läderbokband med en tämligen rik dekor (fig. 5). Tekniskt stå dessa bokband på ett så högt plan, att man måste förutsätta en tämligen lång utveckling, innan bokbinderiet nått hit. Från Egypten spred sig bokbindarkonsten till Europa, och redan på tidigt stadium finna vi bokband av läder i Tyskland och England (fig. 6).

De äldsta av de senmedeltida bokbanden äro ornerade i en teknik, som kallas lädersnitt (fig. 7). Tillvägagångssättet är följande: på det för bokbandet avsedda lädret, som fuktats för att lättare kunna behandlas, tecknas mönstret, vars linjer sedan med kniv inskäras och utvidgas med ett annat verktyg. Stundom fyllas dessa skurna linjer med färg för att åstadkomma större verkan. Vissa partier kunna även fördjupas eller givas relief genom drivning. Mönstren följa i allmänhet samma fördelning som vi känna från de kyrkliga praktbanden: i mitten ett fält med figurframställningar, omgivet av en ornamental kantbård. Dessa scener ha ett mycket varierande innehåll: stundom helgonbilder, och bibelmotiv, stundom jaktscener och kärlekspar. I vissa fall har man för dessa figurframställningar kunnat påvisa direkta förebilder i samtida kopparstick. Pärmarna äro oftast utförda i brunt kalvskinn på en stomme av trä. — Bokband utförda i denna teknik, som hade sin högsta blomstring under 1400-talet, äro med få undantag utförda i Tyskland eller av tyska bokbindare. Utanför det tyska rikets gränser nådde den aldrig någon allmännare spridning.

Lädersnittstekniken krävde emellertid en stor konstnärlig förmåga och framstående yrkesskicklighet, varför den aldrig ens i

sitt hemland fick samma stora praktiska betydelse som en annan teknik för läderbandens dekorering, nämligen pressningen med stämplar. Detta tillgick sålunda, att man med heta stämplar, i vilka mönstret graverats fördjupat, pressade in orneringen i det fuktiga lädret, så att mönstret kom att framträda upphöjt. De äldsta band med pressad ornering, som vi känna i Europa, äro under 1100-talet utförda i England (fig. 6), där bokbinderiet, framför allt i de större katedralstäderna, stod mycket högt. De band vi ha bevarade röja en stor yrkesskicklighet och god kompositionsförmåga. Dekoren består av en bård, sammansatt av en rad små stämplar: cirkelformiga, fyrsidiga, hjärtformade o. d., och de fyllas av någon ornamentalt tecknad figur: människor, djur, blad eller rent ornament. I mittfältet äro andra stämplar avtryckta, likaledes i rader, men mera spridda. Stundom finna vi även bårder av ett iriskt bandornament, liknande det vi senare skola återfinna i renässansens italienska bokband, utan att dock dessa olika ornament ha något direkt med varandra att göra.

I det övriga Europa kunna vi dock icke på ett så tidigt stadium peka på en motsvarande konstnärligt högtstående bokbindarkonst som i England, men väl på enkla oornerade skinnband med mässingsbeslag. En speciell art för sig av enklare bokband äro de s. k. bokpåsarna (fig. 10). Dessa användes huvudsakligen under 1400-talet och tillkommo i det praktiska syftet, att boken med större bekvämlighet skulle kunna medföras antingen fästad vid gördeln eller hållen i handen. Bokpåsarna voro nämligen tillverkade på sådant sätt, att skinnet, med vilket träpärmarna belades, icke inviktes i bokens underkant, utan fortsatte, bildande en påse, som nedtill var hopknuten. Med en hake fästes bokpåsen sedan i gördeln eller hölls den i handen. Dylika bokband äro numera mycket sällsynta, men tyckas under 1400-talet ha varit ganska vanliga, att döma av alla de tyska och nederländska målningar och skulpturer, där vi se dylika avbildade. Ungefär ett dussin origi-

nal finnas bevarade till våra dagar, de flesta i tyska bibliotek. I Sverige ha vi tvenne, en i Röhsska Konstslöjdsmuseets samlingar (fig. 9) och en i Kungliga Biblioteket. Den förra är ett enkelt oornerat band, överdraget med sämskat skinn, som dels bildar en påse nedtill, dels även upptill icke är inviket, utan utskjutande över pärmarnas kant, för att skydda snittet. Även frampärmen har en dylik klaff, som skyddar långsnittet. Bandet torde vara utfört omkr. år 1400 och är med all sannolikhet av engelsk härkomst, ty dels är handskriften engelsk, dels befann sig det lilla bandet ännu på 1600-talet i England. Det andra bandet av denna art har en vanlig pärm av brunt kalvskinn med blindtryckt ornering. Denna har sedan överdragits av ett annat skinn, som på samma sätt som å det förut beskrivna bandet slutar i en påse. Det yttre skinnet är fäst medelst beslag av metall i hörnen, och för att göra det undre bandet synligt har man gjort en öppning, som visar mittfältet. Denna bokpåse, som är ovanlig i sitt slag, är utförd i Danmark så sent som år 1579.

Först med 1400-talet är det emellertid som bokbinderiet i Europa på allvar börjar utvecklas, och först mot slutet av århundradet kan man tala om att en egentlig nationell stil kommer till synes i de olika länderna. Det läder som huvudsakligen brukas i dessa sengotiska bokband är kalvskinn i brun färg. Pärmarna ha alltid en stomme av trä. Till skydd för hörnen anbragtes beslag av mässing med driven eller graverad ornering eller beslag av brons. Förutom dessa fyra skyddande hörnbeslag sitter ofta ytterligare ett i pärmens mitt. Andra beslag äro även de två knäppen, som höllo pärmarna tätt sammanpressade och på så sätt bidrogo till att bevara de stora folianterna. Dessa, som oftast lågo på pulpeter i biblioteken, voro med kedjor fästade vid dessa, något som i de offentliga biblioteken även var fallet med de stående böckerna. Kedjorna

voro oftast fästade i pärmens överkant och hade till ändamål, dels att hindra böckernas bortförande, dels att förebygga deras placerande på orätt plats. Dylika med kedjor försedda bokband, som ingalunda äro någon stor raritet, förekomma i de flesta större bibliotek och då och då även i bokmarknaden (fig. 8). I det bekanta mediceerbiblioteket, Biblioteca Laurenziana i Florens stå ännu flera rikt skulpterade pulpeter kvar med sina fastkedjade folianter, och i biblioteket till katedralen i Hereford i England kan man studera dylika medeltida biblioteksskåp med sina böcker i kedjor.

Bokbanden under senare delen av medeltiden utsmyckades som nämnt är även med en av små stämplar sammansatt ornering i blindtryck. Dekoreringen omfattar en bård, bestående antingen av en sammanhängande ranka av småstämplar eller av en inskrift i minuskler, som var sammansatt av enskilda bokstäver. Dessa voro emellertid icke skurna på samma sätt som senare Gutenbergs boktryckartyper, utan på samma sätt som samtida ornamentala stämplar med motivet fördjupat, så att vid tryckningen botten pressades ned och bokstaven framträdde upphöjd. På så sätt trycktes långa inskrifter på bokband, innan ännu boktryckarkonsten uppfunnits. Dessa bårder kunna variera i antal och storlek. — Mittfältet fylles ofta — i synnerhet i syd-Tyskland — av en ornering erinrande om det i samtida textilkonst ideligen återkommande s. k. granatäpplemönstret (fig. 11). Eller också är mittfältet diagonalrutat med rutorna fyllda av små runda, ovala, kvadratiska, rombiska, hjärtformade eller bladformiga stämplar. Mönstren i dessa stämplar utgöres oftast av en stiliserad blomma eller ornamentalt uppfattade och tecknade djur, stundom även av figurframställningar med bibliskt eller världsligt motiv, beroende på bokens innehåll.

Genom inskriptionsstämplarna ha flera av bokbindarmästarna i Tyskland namngivit sig (fig. 12). Många av dessa äro klosterbröder

2—213380. *Fischer, Bokbandets historia.*

eller andliga, såsom CONRAD FORSTER, verksam i Nürnberg vid 1400-talets mitt, JOHAN WIRSING, JOHAN RIECHENBACH m. fl. I de större klostren inrättas vid sidan av boktryckeriet även en bokbindarverkstad, där klostrets egna böcker försågos med band. Dessa kunna lätt igenkännas, då de ofta ha en stämpel, som antingen genom ord, initialer eller vapen anger, vilken institution arbetet tillhört. En annan känd bokbindare är JOHANNES FOGEL, som signerat ett stort antal i olika samlingar bevarade bokband med en rik dekor och stundom originell fördelning av mönstret. Den kände och framstående boktryckaren ANTON KOBERGER lät, liksom senare Aldus Manutius i Venedig, även binda de böcker, som lämnade hans tryckpressar.

Med boktryckerikonstens uppfinning och snabba spridning blev boken ej längre samma lyxvara, som den dock var under den tidigare medeltiden. Med nödvändighet följde härav även en förenkling av bokbindartekniken, då ett bokband vid denna tid ännu ställde sig ganska dyrbart på grund av det tidsödande arbete, som måste nedläggas på pärmens utsmyckning med ett otal småstämplar. En dylik teknisk förbättring var, då de s. k. plaquestämplarna under 1400-talets sista tredjedel började begagnas i Nederländerna. Genom en dylik stämpel fylldes pärmens yta genom ett enda tryck av en sådan stämpel i bandets storlek. Var bandet större, upprepades stämpeln två till fyra gånger intill varandra, oberoende om dessa stämplar voro avsedda att stå eller ligga. Därest så krävdes, utfylldes mellanrummen mellan dessa plattor av smala lister, likaledes tryckta med en stämpel.

Bokband av denna art äro särdeles karakteristiska för Nederländerna, men förekomma även i andra länder, framför allt England och Frankrike. Plaquerna fyllas av tvenne horisontala rader med S-formigt svängda rankor, i vilkas spiraler finnas placerade djur, änglar e. d. Runt stämpeln löper en inskrift i minuskler, oftast innehållande ett bibelcitat, stundom även mästarsignaturer.

På så sätt ha ett antal nederländska bokbindares namn bevarats till våra dagar, såsom JORIS DE GAVERE, LUDOVICUS BLOC m. fl. Stundom ersättas dessa ornamentala plaquestämplar av figurala, framställande helgon, allegorier, dygder m. m. (fig. 16). Detta hör emellertid i Nederländerna till sällsyntheterna. De utfyllande bårderna innehålla för det mesta underliga djur, men även väl-tecknade figurscener förekomma. — Bokband i denna art äro vanligast under tiden närmast omkring år 1500, men vi finna även så sent som femtio år efteråt band i samma stil (fig. 13, 14).

Med vandrande bokbindare fördes konsten snart nog från Nederländerna över till Frankrike och England. I det förra landet nådde den emellertid icke samma blomstring som i sitt hemland. De ornamentala plaquerna höra här till undantagen, medan figurplattorna med helgon under gotiska spetsbågar äro vanligare. Bland bokbindare, vilka utsmyckat sina band med ornamentala plattor, märkes JEAN NORIN, som utfört ett här avbildat band i Röhsska Konstslöjdmuseet (fig. 15). Med figural blindpressning ornerade band äro emellertid utförda av bl. a. ANDRÉ BOULLE.

I England, där sedan århundraden tillbaka en tradition fortlevde i fråga om blindpressade bokband, och där som vi ovan sett dylika band förekommit redan på 1100-talet, väckte den nya riktningen, som från Nederländerna överfördes till öriket, en livlig och konstnärligt högtstående bokbindarverksamhet till liv. Med boktryckarkonstens överföring till England 1477 genom William Caxton hade även följt de tyska mönstren för bokband med småstämplar. I de förläggarband, som utgingo från de Caxtonska verkstäderna, återfinna vi också dessa tyska mönster, men hans efterföljare upptogo emellertid de nederländska stämplarna. I synnerhet är det i universitetsstaden Cambridge, som vi finna denna bokbindarverksamhet koncentrerad. De cambridgeska bokbanden ha en till två plattor med figurala framställningar på varje pärm, och dessa figurscener äro så gott som uteslutande bibliska

eller legendariska. Vi finna bebådelsen, enskilda helgon m. m. Någon gång även de från Nederländerna kända S-formade rankorna med djur i spiralerna. Å de större banden, som icke helt utfyllas av en eller två dylika stämplar, fylles ytan av mindre stämplar med ornamentala motiv, huvudsakligen hämtade ur den Tudorska ättens vapen. De mest framstående bokbindarna under denna epok voro NICOL. SPIERINCK (verksam c:a 1510—1545), JOHN SIBERCH samt Henrik VIII:s bokbindare JOHN REYNES (verksam 1520—1544), vars bokband oftast ha det Tudorska vapnet eller ättens olika emblem i blindtryck på sina bokbands pärmar (fig. 17). Till en annan samtida framstående cambridgemästare, GARRET GOODFREY, skola vi återkomma i annat sammanhang.

*U*nder boktryckarkonstens vidare utveckling kom boken ej längre att bibehålla ett enhetligt format, utan storleken varierar ganska betydligt. Bokbindarnas plattstämplar, som passade till ett visst format, visade sig oanvändbara till ett annat. Tomrummen blevo allt svårare att utfylla. Under 1500-talets första år kom emellertid lösningen i den s. k. rullstämpeln — ett hjul med graverad dekor, som genom att föras över det fuktiga lädret tryckte bårder med upprepningsmönster. Denna bokbindartekniska förbättring tycks ha uppfunnits i Tyskland, och ingenstädes har den som i detta land kommit till en så riklig användning. De tyska bokbanden i denna art ha i allmänhet ett mindre mittfält, omgivet av tre rader med dylika med rullstämpel blindpressade bårder. Orneringen, som är graverad på dessa rullar, är varierande — ornamental eller figural —, och vi finna snart nog, huru de sengotiska motiven fullständigt utträngts av renässansens. De rent ornamentala stämplarna, som framställa vegetabila rankor och

blad, äro icke så allmänt förekommande som de figurala. Dessa innehålla bibliska motiv: profeterna, kung David, evangelisterna m. fl. med underskrifter. Vi finna även hela figurscener med bibliska eller legendariska motiv. Sällsynta äro icke heller allegoriska figurer, framställande de kristliga dygderna (spes, caritas, fides etc.) eller mytologiska personer (Apollo, Juno, Venus etc.). Vi finna även porträtthuvuden av män från den klassiska tiden (Virgilius, Ovidius, Cicero, etc.), av reformatorerna (Luther, Melanchton, Erasmus etc.) och av samtida furstar (kurfursten Johan Fredrik av Sachsen, lantgreve Filip av Hessen, Karl V etc.). — Mittfältet trycktes med en rektangulär platta, som antingen innehöll ett vapen — furstligt eller kyrkligt — eller en porträttbild av någon av reformatorerna eller reformationens furstar. Även bibliska figurscener och allegorier förekomma i dessa mittfält, alltid med en lång förklarande latinsk text under. Stilen i dessa bildframställningar känna vi igen från de samtida tyska träsnidarnas och bokillustratörernas arbeten. Fig. 20—22 ge mer än ord kunna göra en föreställning om dessa tyska renässansband, som följa de medeltida traditionerna i fråga om bokbandets dekorativa utsmyckning, mönstrens fördelning på ytan är ännu densamma som på det kyrkliga elfenbensbandet, medan själva mönstren av stämpelskärarna ha formats i de nya strömningarnas anda.

Till Frankrike, England och Italien överfördes snart dessa rullstämplar, men de fingo aldrig i de romanska länderna samma spridning i fråga om de blindpressade ornamenten, emedan redan vid denna tid de nya strömningarna i Italien vuxit sig starka, och med dessa gjorde guldpressningen och en ny ornamentskatt sitt segertåg över Europa. — I England däremot, där, som vi ovan sett, blindpressningen levat ett långt och blomstrande liv, och där just vid denna tid hela bokbinderihantverket stod synnerligen högt, gjorde rullstämpeln stora landvinningar. Jämsides med de ovan omnämnda större plattstämplarna, som icke passade till alla

bokformat, finna vi hos de framstående mästarna i Cambridge, huru rullstämpeln alltmera kommer till användning. Snart nog tyckas emellertid rullstämplarna helt och hållet ha utträngt de från Nederländerna kommande plattstämplarna. Bokband, som helt dekorerats med dessa rullstämplade ornament, ha i allmänhet ett mittfält av två eller tre bårder, omramat av liknande, som korsande varandra löpa ut till bokbandets kanter. Denna mönsterfördelning är nästan konstant återkommande. De mönster, som förekomma i dessa bårder, avvika fullkomligt från allt vad som skurits i rullstämplar på kontinenten. Där förekomma naturalistiska blomsterrankor i S-form, rader av över varandra eller bredvid varandra ställda underliga djur, djur bland träd och rankor eller hela figurscener av dansande eller springande människor.

Bland de mästare, som arbetade i denna art och dekorerade sina band på dylikt sätt, märkes, förutom de tidigare i annat sammanhang nämnda Siberch m. fl., även Garret Goodfrey, som utfört ett stort antal signerade bokband.

RENÄSSANSEN

ITALIEN OCH FRANKRIKE.

RENÄSSANSEN, som på alla konstens områden har frambragt nya former och ingjutit nytt liv i de gamla, har även inom bokbinderiet banat nya vägar och givit det en utveckling, som blev epokgörande för kommande sekler. Med renässansen infördes nämligen guldpressningen vid bokbandens dekorering, och med denna följde en helt ny motiv- och ornamentskatt. Det är i Italien som denna för västerlandet nya teknik första gången uppträdde under senare hälften av 1400-talet. Från Italien fördes den snart nog över till Frankrike och spred sig sedan till Europas övriga kulturländer.

Orsaken till bokbindarkonstens uppblomstring och snabba utveckling i Italien vid denna tid är att söka, dels i boktryckarkonstens hastiga utbredning söder om Alperna, dels även i det orientaliska bokhantverket. Med Orienten stod Italien och särskilt Venedig under senare delen av medeltiden i en livlig förbindelse. Härigenom överfördes till Europa orientaliskt konsthantverk av allehanda slag — även handskrifter och bundna böcker.

Redan tidigt hade Orienten varit känd för sina läderarbeten, vilka i västerlandet skattades särdeles högt. I sina bokband har emellertid den muhammedanska världen — ty till Persien, Arabien, Turkiet och de arabisk-moriska erövringarna i Afrika och Europa inskränker sig bokbinderiet — nått höjdpunkten av

läderberedningens konst. Under den store Timur Lenks regering (1369—1405) nådde bokbindarkonsten i Samarkand, hans lysande residensstad, en kanske senare aldrig uppnådd storhet, men med hans död sjönk det väldiga rikets storhet alltmer, och de konstnärer, som på hans bud samlats till smyckande av hans huvudstad, hade förlorat sitt mäktiga stöd, varför de snart drogo till andra trakter. — En ny blomstring uppnådde bokbinderiet i Persien under 1500-talet under den Saffavidiska dynastien, men i och med att turkarna togo ledningen i den muhammedanska världen förlorade Persien sin betydelse ej blott politiskt utan även konstnärligt. Som turkarnas kontnärliga läromästare ha emeltid perserna gjort en stor insats. Också är det turkiska konsthantverket till en början en ren avläggare av det persiska, först senare utvecklar sig en rent turkisk stil.

Det orientaliska bokbandet skiljer sig till formen från det västerländska därigenom, att det förutom de vanliga fram- och bakpärmarna även har en klaff, som är fäst vid bakpärmen och slås om frampärmen, till hälften täckande denna. Klaffen är alltid trubbvinkligt avslutad och är ornerad på samma sätt som frampärmen, så att mönstret utan avbrott fortlöper på pärmen. Bokbandens utsmyckning är oftast rent ornamental och överensstämmer i huvudsak med dekoren på de äldre orientaliska mattorna: i mitten ett ovalt fält, fyllt med vegetabila ornament, i hörnen mindre fält med motsvarande ornamentik (fig. 23, 24). Ytan är förövrigt antingen slät eller utfylles av ett diskret rankmönster. På de persiska bokbanden förekomma då och då djur insatta i den vegetabila ornamentiken. Utsmyckningen är med minutiös noggrannhet och en förunderlig yrkesskicklighet utförd i guld och i färger. Pärmarna äro av läder på ett underlag av papp.

Samtidigt med denna orientaliska influens, som med handelsvarorna strömmade in över Italien, kommo norrifrån de första boktryckarna, spridande kännedom om de i sengotisk anda sirade

tyska bokbanden. Dessa olika riktningar möttes, smälte samman och skapade en italiensk bokbandsstil, som så småningom utvecklades och gick ut över världen. Pärmarna gjordes av läder på underlag av trä, men senare ersattes det tyngre obekvämare trät, i likhet med vad fallet länge varit i de orientaliska banden, med papp. Liksom under medeltiden orneras ytorna av blindpressningar, men motiven sakna fullkomligt de figurala framställningar med bibliska och legendariska motiv, som vi sett ofta förekomma i det samtida bokbinderiet i Frankrike, Nederländerna, England och Tyskland. Ornamentiken består i stället av bandflätningar i orientalisk art, sammansatta av små stämplar.

Till bokband av denna art höra de som den ungerske konungen MATHIAS CORVINUS (1458—1490) lät utföra för sitt rika bibliotek. Som en äkta renässansfurste ägnar och anstår var nämligen denne en sann befordrare av vetenskap och konst, och till hans hov drogo ett flertal italienska konstnärer. Från 1476 började han mera planmässigt än hittills koncentrera sitt intresse på biblioteket, vilket också snart nog kom att väcka hans samtids beundran. Han sysselsatte italienska bokpräntare och miniatyrmålare och har med säkerhet även givit arbete åt italienska bokbindare, ty av de få bokband, som efter det corvinska bibliotekets förstöring bevarats till våra dagar, äro flera nära besläktade med ovan beskrivna italienska bokband. Corvinus har dock även med säkerhet använt inhemska bokbindare, vilka emellertid uppfostrats i italiensk anda. De corvinska läderbanden voro rikt sirade med guld- och blindpressning. I mitten det krönta vapnet, målat i färger och omramat av ett rikt vegetabiliskt mönster, sammansatt av små stämplar. Ytterst, utmed kanten av pärmen, en ram av flätverk i orientalisk art. De corvinska banden äro de äldsta kända exemplaren på guldpressningens användande vid dekorativ utsmyckning av ett europeiskt bokband.

År 1489 grundades i Venedig av ALDUS MANUTIUS (d. 1515) en förläggarfirma, vars alster fått en ofantlig spridning. Med 1501 års upplaga av Virgilius införde Aldus ett nytt format på sina böcker, vilket sedan blev det gängse i hans klassikerupplagor — en liten, lätthanterlig oktav, som med sin vackra stil och sobra utstyrsel är ett utmärkt prov på italiensk boktryckarkonst under renässansen. Vid sidan av sitt tryckeri öppnade Aldus även ett bokbinderi, där hans förlagsartiklar försågos med förläggarband. De äldsta av dessa hade ännu på medeltida vis trästomme i pärmarna och knäppen, men snart nog ersattes trät av papp. Dekorationen bestod till en början av en blindpressad ornering, men det dröjde icke länge förrän man av de orientaliska förebilderna lärde sig guldpressningen. I dessa aldinska band utbildas så småningom en egen stil, som blir av stor betydelse för den kommande utvecklingen av bokbandets konstnärliga utsmyckande. Dekoren utgöres i allmänhet av en bred bård med rankmotiv samt ett mittfält — runt eller rektangulärt — med titeln tryckt i antiqua. Ytan lämnas i övrigt bar eller fylles i de rikare banden av olika ornament, tryckta med småstämplar. Fig. 25, 26, 29, 30 återgiva några olika typer av dessa bokband.

En man med Aldus Manutius' verksamhet kom helt naturligt i beröring med de flesta av samtidens stora boksamlare — en typ som under renässansen icke var sällsynt. Dessa sanna bokälskare nöjde sig icke med de vanliga bokhandelsupplagorna, utan beställde hos boktryckarna de önskade arbetena, tryckta på särskilt papper och bundna i särskilt för dem komponerade bokband med rikare utsmyckning och rikare användande av guldet. Av sådana boksamlare ha trenne i bokbinderiets historia gått med frejdat namn till eftervärden — nämligen Jean Grolier, Thomas Maioli och Demetrio Canevari.

Den tvivelsutan mest framstående av dessa var JEAN GROLIER, vicomte d'Aguisy. Han föddes i Lyon 1479, men levde

sin mesta tid i Italien, dels som tjänsteman vid de franska trupperna, dels som sitt lands utomordentliga sändebud vid påvestolen. År 1537 återkallades han emellertid till Paris såsom utnämnd tjänsteman vid kungliga skattkammaren, 1545 blev han generalskattmästare och kvarstod i denna egenskap till sin år 1565 inträffade död. Rik renässansman som Grolier var, uppträdde han tidigt som mecenat och samlare, men intresserade sig huvudsakligen för bokligt hantverk. Med Aldus tyckes han redan 1512 ha kommit i beröring och skall på flera sätt ha understött dennes företag, även sedan sönerna efter faderns död övertagit hela verksamheten. Själv samlade Grolier ett utsökt bibliotek av vackra böcker i konstnärligt högtstående band. Efter hans död splittrades denna dyrbara boksamling, och f. n. är ungefär en tiondel av det hela känt, eller c:a 400 band, spridda i enskilda och offentliga samlingar. I Sverige ha vi f. n. 5 band, som med visshet kunna påvisas leda sitt ursprung från det Grolierska biblioteket, nämligen två i Kungl. Biblioteket i Stockholm, ett i Uppsala universitetsbibliotek, ett i den kände bibliofilen frih. Per Hiertas bibliotek på Främmestad samt ett hos Hjalmar Wijk i Göteborg (fig. 31).

Grolierbanden äro oftast bundna i kalvskinn, stundom i maroquin. Mitt på frampärmen står titeln tryckt med sirliga antiquabokstäver, på motsvarande plats på bakpärmen läses ägarens valspråk: PORTIO MEA DOMINE SIT IN TERRA VIVENTIVM. På ett fåtal arbeten står en annan devis: TANQUAM VENTUS EST VITA MEA. Nedtill på frampärmen står ägarens exlibris: IO. GROLIERII ET AMICORUM (tillhör J. Grolier och hans vänner). Grundmotivet i pärmarnas utsmyckning, som alltid är guldpressad, utgöres av ett geometriskt uppdelat bandornament, som flätas om vartannat och förenas av ett stundom enklare, stundom rikare bladrankeornament. Under de decennier som Grolier samlade sitt bibliotek förändrades emellertid

hans smakriktning, och vi kunna på stilistiska grunder indela hans bokband i trenne från varandra skilda grupper (fig. 32, 33).

Den äldsta av dessa, vilken bör härröra från tiden för Groliers samarbete med Aldus, är i sina variationer dock så präglad av aldinsk anda, att man med stor sannolikhet kan anse dem ha utgått ur den aldinska verkstaden eller ur någon från denna influerad.

Under slutet av sin Italiavistelse lät Grolier troligen fortfarande italienska bokbindare binda sina böcker i samma art som de äldre, men något rikare, med det geometriskt fördelade bandverket — stundom dock arabeskartat upplöst — uppblandat med ett sparsamt och huvudsakligen som utväxter vid dess hörn och spetsar anbragt vegetabilt ornament. Såväl banden som bladen i ornamenten äro kantade med guld och fyllda med brokig lackfärg.

Den största gruppen, utförd i Frankrike efter Groliers återkomst 1537, har som helhet den utan tvekan ädlaste hållningen och renaste utsmyckningen, vilken — tryckt endast i guld — utgöres av en i allmänhet klar bandflätning samt sparsamma bladornament, vackert tecknade och harmonierande med den övriga dekoren, en förtjänst, som den föregående gruppens band icke alltid kan berömma sig av. Detta hindrar emellertid icke, att även under denna period överlastade och dåligt komponerade band utfördes för Groliers bibliotek.

Samtida till Grolier var Thomas Maioli. Om dennes levnadslopp veta vi intet annat än vad vi kunna sluta oss till av hans bokband. Sålunda måste han ha hopbragt sitt bibliotek efter 1530 och var ännu 1555 i livet. Han överlevdes troligen av Grolier, som i sin ägo haft åtminstone tvenne av Maiolis böcker; huruvida detta förhållande varit beroende på ett vänskapligt utbyte mellan de två framstående bokvännerna, något som man på sina håll velat göra gällande, eller om Grolier efter Maiolis död inköpt dem, kan man icke nu avgöra. Det senare förefaller emellertid mest sannolikt.

Maioli lät liksom Grolier binda sina böcker i konstnärligt smyckade pärmar, som i vissa fall äro besläktade med dennes senare band, men i andra äro fullt självständiga. Liksom på Grolierbanden låter Maioli på frampärmens mitt trycka titeln på boken i antiqua samt på motsvarande plats på bakpärmen devisen: INIMICI MEI MEA MICHI NON ME MICHI. Mera sällsynta äro band med hans andra devis: INGRATIS SERVIRE NEFAS. Nederst på frampärmen stod ägarens exlibris tryckt: THO. MAIOLI ET AMICORUM. Orneringen utgöres i allmänhet av en rik bandflätning, vilken täcker hela ytan med undantag för ett ovalt mittfält, som lämnas fritt. Bandornamenten äro emellertid, liksom i de senare italienska Grolierbanden, arabeskartat upplösta och ha förlorat sin geometriska hållning, den fasta ryggrad som förenar kompositionen till en samlad helhet. Dekoren i Maiolibanden är emellertid i många fall något lösligt komponerad. Andra pärmar ur Maiolis bibliotek visa däremot en fastare hållning. Deras ornering består av en kantbård med bladranka på punkterad botten samt i mitten en rik kartusch med titeln (fig. 34). Man har velat göra gällande, att Maiolibanden, som otvivelaktigt ha vissa överensstämmelser med Groliers franska band, ej äro utförda i Italien utan i Frankrike, speciellt i Lyon. Mig synes emellertid, att många av dem övervägande äro italienska till sin stil och att de med all sannolikhet alltså äro italienska arbeten, andra däremot ha en fullkomligt fransk karaktär.

Den tredje av de nämnda boksamlarna var DEMETRIO CANEVARI. Denne föddes 1559, blev 1590 påven Urban VII:s livläkare och dog 1623. Hans bibliotek, som ända till 1823 stod orört bevarat i Genua, är emellertid nu skingrat. De bokband, som attribuerats till Canevaribiblioteket, äro alla ganska enhetligt utförda och synas av stilistiska skäl kunna hänföras till 1500-talets senare hälft, varför de icke kunna vara utförda för Canevari själv. Förmodligen ha de tillfallit honom genom arv. Vem den

ursprunglige ägaren varit är emellertid icke känt. Banden ha i mitten på pärmarna en stundom stående, stundom liggande oval medaljong med en efterbildning i relief av en antik kamé, framställande Apollo, styrande solvagnen över havet. Runt medaljongen är en grekisk inskrift anbragt: *rakt och icke krokigt.* Utmed kanten en bård av bandflätning och rankor, pressade i guld. Man har ansett dessa s. k. Canevariband vara utförda i Venedig, och mycket talar för ett sådant antagande. Även Rom har vissa forskare ansett som ursprungsorten (fig. 35).

Mindre boksamlare från mitten av 1500-talet, men av en viss betydelse för bokbandets historia, äro tvenne tyska studenter DAMIAN PFLUG och NICOLAUS VON EBELEBEN, vilka på 1540-talet studerade i Bologna. Med deras namn, Bologna och årtal försedda bokband i en italiensk Grolierart visa, huru den franske samlarens stil utformades i Italien. Viktigare äro emellertid andra band ur deras samlingar, vilka daterats Paris 1541 och 1542, och vilka visa en så fullkomlig överensstämmelse i fråga om stämplar och annat med Groliers senare band, att de måste vara utförda av samme bokbindare. Med dessa pariserband som jämförelsematerial kunna vi därför nu med nästan till visshet gränsande säkerhet fastslå, att banden från den store samlarens senaste tid utförts icke i Italien eller Lyon, utan i Paris.

Ej blott i Venedig blomstrade emellertid det italienska bokbinderiet, utan runt om i de städer, som voro kulturella centra. Nyss ha vi nämnt band utförda i Bologna, vid vars frejdade universitet lärdomens adepter från alla land samlades, och från Rom, där påvarnas och kyrkofurstarnas bibliotek fingo sina konstnärliga band. Ingenstädes kan man dock finna en så utpräglad och självständig stil som i Venedig. I Neapel däremot, där en rätt utpräglad arabisk influens kan spåras i mönsterbildningen, besläktad med de venetianska strömningarna, men olika utformad, finnes dock en tämligen egenartad bokbindarkonst.

I Florens levde samtidigt med Aldus en konkurrerande boktryckare PHILIPPO GIUNTA (d. 1517). Liksom sin medtävlare och under inflytande från denne utgav han en serie klassikerupplagor, bundna i band, även de influerade från de aldinska. Liksom de venetianska ha dessa florentinerband till en början endast blindpressad utsmyckning, men så småningom kommer även här guldet till användning. I några från Giuntas verkstad utgångna band, liksom å det här avbildade, förekommer ett kaméporträtt (fig. 27, 28). Ornamentiken i övrigt är orientaliserande i aldinsk art.

Under tiden kring mitten av 1500-talet går utvecklingen av bokbandets utsmyckning i Italien i allmänhet i Groliers stil, som mer eller mindre varieras, om också vid sidan av denna riktning de aldinska traditionerna fortleva. I Venedig finna vi emellertid en annan riktning i den alltjämt fortlevande orientalismen. — När Egypten 1517 intogs av turkarna, flydde ett stort antal av dess konsthantverkare åt olika håll. Flera kommo till Italien och särskilt till Venedig med dess gamla orientaliska förbindelser. Också uppblomstrar här en konstindustri på många områden, vilken har sin grund i orientaliska impulser. Vad särskilt bokbinderiet beträffar, ha vi redan tidigare funnit, hur en orientalisk influens verkat befruktande och förnyande på bokhantverkets rent tekniska sidor. Huru detta inflytande under loppet av 1500-talet allt starkare gör sig gällande inom mönsterteckningen, visar ett stort antal venetianska bokband, som äro spridda i olika europeiska samlingar, men vilkas flertal dock finnas kvar i Venedig. De äro rena efterbildningar av de orientaliska banden med fullkomligt samma uppdelning av ytan. Det enda som kännetecknar deras venetianska ursprung är Marcuslejonet, som utfyller pärmarnas mittfält. De bästa av dessa band äro med säkerhet utförda av orientaliska hantverkare, medan andra i sitt stundom tafatta försök att efterbilda röjer européen. Dessa bokband ut-

göra emellertid endast ett av vissa yttre betingelser förorsakat hastigt uppflammande, som endast är tänkbart i en så till hälften orientalisk stad som Venedig, och vilket icke blev av någon större betydelse i bokbandets utvecklingshistoria.

Mot slutet av århundradet har renässansen inom bokbandskonsten liksom inom så många andra områden förlorat sin friskhet och omedelbarhet, och början till ett förfall kunde klart skönjas. Ledningen tages då av det franska konsthantverket, som under hela 1500-talet stod på en ovanligt hög ståndpunkt, befordrat av landets främsta. Detta icke minst inom bokbinderiet. Med mer skäl än i något annat land kan man nämligen säga, att den franska bokbindarkonstens historia är förbunden med konungarnas. Redan FRANS I (1515—1547) var liksom sin tjänsteman Grolier en varm vän av vackra böcker. Många band ur hans bibliotek äro emellertid icke bevarade, men de som finnas visa olika typer. De äldsta äro blindpressade med användande av rullstämplar med upprepningsmönster: liljor, krönta F, hermelinsvansar. Ett band av detta slag finnes i Röhsska Konstslöjdmuseets samlingar. Senare kommer guldpressningen och Grolierartade mönster, stundom så överensstämmande, att man utan tvekan skulle ansett dem komma ur den store samlarens bibliotek, om icke de kungliga emblemen funnits: vapenskölden med tre liljor, krönt F och den liggande salamandern. Andra band äro däremot mera självständiga. Ett dylikt praktband är en bibel i tvenne delar, vilken nu tillhör Bibliothèque Nationales i Paris rika samlingar. Dekoren utgöres av ett mittfält med vapenskölden, omgiven av de övriga insignierna, krönt F och salamandern. Ytan utfylles i övrigt

av ett upprepat arabeskartat mönster, sammansatt av småstämplar, erinrande om dem Groliers pariserbokbindare brukade. Mellan dessa återkomma regelbundet ett krönt F och liljan, vilka figurer även bilda bården.

Samtida med Frans I och Grolier verkade som förläggare och boktryckare i Paris GEOFFREY TORY (d. 1533). Av honom finnas även några bokband bevarade, dekorerade i guldpressning med fint tecknade arabesker, som växa fram ur en sprucken vas, Torys bomärke.

Med viss rätt har man dock ansett Frans I:s efterträdares, HENRIK II:s, regering (1547—1559) för bokbindarkonstens högsta blomstring i Frankrike. Grolier levde ännu, och de bästa banden för hans bibliotek tillkomma under denna tid. Under inflytande från honom uppstod i hans födelsestad Lyon en säregen bokbandsstil, som i ytfördelningen med geometriskt anordnade bandverk bygger på Grolierbanden (fig. 39, 40). För att ytterligare framhäva detta bandverk beläggės det med lackfärg, huvudsakligen i vitt, blått och rött. Botten är ofta punkterad. — Men även konungen själv främjade kraftigt bokbindarkonsten. För sitt eget bibliotek lät han utföra enklare men goda band, och till sin älskarinnas, Diane de Poitiers, bibliotek överlämnade han bokband, vilka samtliga utmärkas för sin skönhet och för ett raffinerat tillvaratagande av teknikens möjligheter. Dessa band kännetecknas utom av mittstämpeln med det franska vapnet av en serie monogram: krönt H, H och dubbelt D i monogram, häntydande på Henrik och Diane. På denna sistnämndas namn visar även ett H med mittstapeln genomstungen av en månskära, trenne sammanflätade månskäror. Pilar, bägar, koger och andra gudinnan Dianas emblem förekomma dessutom ofta som element i dekoren. — Banden för Henrik och hans gemål Katarina av Medici, vilka i allmänhet i rikedom kunna tävla med de förra, äro märkta med ett mycket liknande monogram, sammansatt av H och dubbelt

C. Ett band, som fullkomligt överensstämmer med ett av banden ur Katarina av Medicis bibliotek, finnes i Röhsska Konstslöjdmuseet och visar arten av hennes bokband. Det är utfört i Frankrike för lord George Seton och är sannolikt en gåva till honom av den franske konungen, då han som skotska parlamentets sändebud år 1558 bevistade Maria Stuarts bröllop med dauphin Frans.

Dessa band för Henrik II och hans närmaste omgivning äro synnerligen varierande. Bland dem finna vi band med flätverk i Groliers stil eller med målat bandverk i släkt med Lyon-bokbindarnas art, vi finna band med pärmarna helt översållade med ett mönster, på ett utsökt sätt sammansatt av småstämplar med Dianes monogram och emblem, eller med ytan täckt av en komposition av båglinjer i fri teckning, vi finna också enklare band med i mitten en kamé med konungens porträtt i guld (fig. 38) eller Dianes monogram — de tre sammanflätade månskärorna (fig. 37) — i blindtryck. — Banden för Katarina av Medici ha i allmänhet Grolierartade bandverk, Frankrikes och Medicis vapen i mittstämpeln samt det ovan nämnda monogrammet, stundom ersatt av ett dubbelt K. Ett för hennes räkning utfört märkligt bokband till Pascals Éloge d'Henri II bebådar emellertid en ny tid. Pärmarna dekoreras som vanligt med en bård och en vapenstämpel i mitten, men ytan i övrigt utfylles av små krönta monogram, placerade i horisontala rader över varandra: dels uppdragsgivarens dubbla K, dels dubbla C, angivande att bandet utförts under hennes sons, Karl IX:s, regering. Detta sätt att med småstämplar: monogram, vapenbilder o. d. utsmycka och utfylla ytornas tomrum inom bården blev under senare delen av 1500-talet och 1600-talet allt allmännare. En av tidens mest framstående konstnärer på området, Henrik III:s hovbokbindare Nicolas Ève (d. omkr. 1590), upptog detta dekorationssätt och har för sin kunglige herre utfört ett flertal band, på dylikt sätt

dekorerade med liljor, flammor eller fallande tårar, vilka enligt traditionen skola symbolisera konungens begråtna vän Marie av Cleve, prinsessa av Condé. Henrik III:s band kännetecknas eljest av ett upprepat användande av bibliska motiv, såsom en oval medaljong med en korsfästelsescen, eller emblem för döden. I liknande art ha band utförts av Nicolas' son eller brorson CLOVIS ÈVE (d. omkr. 1635) för Henrik III:s efterträdare.

Nicolas Ève tillskrives även äran av den s. k. *fanfare-stilen*, som vida avviker från allt vad föregående konstnärer på området frambragt — en stil så fullkomligt fransk i hela sin karaktär, att intet annat land kunnat med större framgång efterbilda den. Bandet är synnerligen rikt ornerat med en grundstomme i mönstret, bestående av ett tunt bandverk utfyllt av lätta spiralformade rankor, kvistar av lager, kalkformade knoppar m. m. (fig. 41). De äldsta banden i denna art äro ännu måttfulla och väl avvägda, men under stilens utveckling ökas spiralernas antal, lagern blandas med palmblad och eklöv och dekoren blir en smula tyngre och överlastad.

I denna fanfare-stil ha tidens stora boksamlare låtit binda sina främsta böcker. I Bibliothèque Nationale i Paris finnes ett utsökt band, vilket genom vapenstämpeln i mitten anger sig såsom en gång tillhörigt JACQUES AUGUSTE DE THOU (d. 1617), en berömd fransk statsman och samlare. I allmänhet utmärkas dock de Thous band av en värdig enkelhet: en linjebård utmed pärmens ytterkant och i mitten hans vapen-exlibris — först endast det egna vapnet, 1587 tillfogas hans första hustrus, Marie Barbançons, och efter 1601 hans andra hustrus, Gasparde de la Chastres. Monogrammen, som äro anbragta på fälten mellan ryggens bind, variera i likhet med vapnen (fig. 42, 43).

I fanfare-stil finnas även band för Henrik IV med Frankrikes och Navarras vapen omgivna av ordenskedjor samt ett krönt H. Hans andra gemål, Maria av Medici, som samlade ett omfattande

och välbundet bibliotek, har även ett icke ringa antal böcker i fanfare-stil med Frankrikes och Medicis vapen samt H och M eller efter Henrik IV:s död 1610 dubbla M i monogram.

Ej endast Nicolas Ève arbetade i fanfare-stilen, den upptogs även och fullföljdes redan under hans efterträdare Clovis och gick sedan ut över Europa för att av bokbindarna i de övriga kulturstaterna efterbildas.

TYSKLAND OCH ENGLAND.

BETYDLIGT senare än i de romanska länderna tränger renässansen igenom i Tyskland och England. Traditionerna levde, särskilt i det förra landet, ännu länge kvar med oförminskad styrka. Först efter mitten av 1500-talet börja vi inom den tyska bokbindarkonsten finna förebuden till renässansen. Pappen börjar vid denna tid nämligen så småningom och mycket långsamt uttränga trät som stomme i pärmarna. Men i de större folianterna kunna vi ännu långt in på 1700-talet finna trät kvar i pärmar. Sedan guldpressningen omkr. år 1550 blivit allmännare, dör likväl icke blindpressningen ut som i Italien och Frankrike, utan fortlever länge vid sidan av den förra, även om renässansmotiv trängt in i dekorationen. Om dessa renässansband i medeltida tradition ha vi emellertid förut talat. Med ett rikare användande av guldpressning följde dock till sist även den italiensk-franska ornamentiken med in i det tyska bokbandets utsmyckning.

I Tyskland kan man under 1500-talet konstatera tvenne huvudcentra, i vilka bokbandskonsten blomstrade, och vilka ledde utvecklingen, nämligen Sachsen och Pfalz. Det förra landet var reformationens vagga, och hit knöts reformationstidens vetenskap och vetenskapliga litteratur. I Wittenberg med sitt namn-

kunniga universitet blomstrade en rik tryckeriverksamhet, och här och i andra sachsiska städer bands hela den rika reformationslitteraturen i de blindpressade band som vi tidigare omnämnt.

Det egentliga tyska bokbandet med italienskt-orientaliska motiv gjorde dock först efter kurfurst Augusts tillträde till regeringen 1553 sitt intåg i Sachsen. Kurfursten var en intresserad boksamlare av det slag, som var mera vanligt i de romanska länderna än i de germanska under renässanstiden. Han samlade under årens lopp ett stort och värdefullt bibliotek och satte en ära i att ha sina böcker bundna i vackra band. De äldsta bokbanden för detta furstliga bibliotek voro ännu av svinläder med blindpressad dekorering, men sedan han 1566 kallat till sitt hov den skicklige Augsburgerbokbindaren JACOB KRAUSE (d. omkr. 1585) och därmed gav denne originelle konsthantverkare möjlighet att utveckla sin begåvning, fick hela det tyska renässansbokbinderiet en ny riktning, en egenartad tysk stil. Till medhjälpare hade Krause från år 1574 CASPAR MEUSER, vilken 1578 utnämndes till andre hovbokbindare vid de kurfurstliga verkstäderna, som voro inrymda i själva slottet i Dresden.

De för Krause mest karaktäristiska bokbanden, vilka skapade en hel stilriktning med inflytande långt över Tysklands gränser, äro dekorerade i venetiansk-orientalisk anda. Utmed kanterna löpa i allmänhet trenne bredare eller smalare bårder, pressade i guld antingen med rullstämplar eller sammansatta av mindre stämplar. Mittfältet har de för Krause typiska hörn- och mittstämplarna av orientalisk form, fyllda med bandornament på skrafferad botten. Vid pressningen trycktes botten i guld, medan bandornamenten behöllo sin naturliga läderfärg eller belades med lackfärg. Kring mittstämplarna finnes ofta ett större fält av kongruerande form, fyllt med ett strömönster av glesa punkter eller stjärnor. Dessa hörn- och mittstämplar äro alla av en

enhetlig karaktär, men den flitige mästaren synes ha haft en stor rikedom på olika varianter, så att hans band förete en mångfald och omväxling, som är förvånande (fig. 45). Å flera av banden för det kurfurstliga biblioteket är den orientaliserande mittstämpeln utbytt mot kurfurst Augusts porträtt eller vapen. Furstens resebibliotek bands i enklare mjuka band av pergament utan papp eller trästomme, men i samma karaktäristiska Krausestil. Där icke böckerna genom sitt vapen ange sig härstamma ur Augusts bibliotek, finner man ofta initialerna A H Z S C, d. v. s. *A*ugust *H*erzog *Z*u *S*achsen *C*hurfürst.

Krause var emellertid icke så ensidig, att han uteslutande band i denna art, som gjort hans namn känt i den tyska bokbindarkonstens annaler. Vi finna i de sachsiska samlingarna band av honom med en dekor i den rikaste bandornamentik från Groliers mellersta period med bandverket slingrande sig fram över en punkterad botten. Vi finna även band med pärmarna helt överspunna av ett guldpressat ranknät i italiensk art efter Torys franska förebilder — elegant tecknat och utfört med säker smak.

Ryggarna och snitten lämnas icke av Krause odekorerade. De förras fält mellan binden orneras rikt med småstämplar, och de senare förgyllas och ciseleras samt målas understundom.

Efter Krauses och kurfurst Augusts död (d. 1586) fortlever likväl det sachsiska bokbinderiet, alltjämt omhuldat av furstar och hov, och utvecklas i Krauses anda. En i självständig stil arbetande mästare vid det sachsiska hovet var Georg Rumler, av vilken tvenne bokband med signatur äro kända — det ena av dem i Röhsska Konstslöjdmuseet (fig. 46). Dessa band ha i mitten en med plattstämpel tryckt figurscen, utomkring denna är ett rombiskt fält, kantat av en med rullstämplar blindpressad bård. Utmed pärmens kant en liknande bård. — Vid sidan av dessa mästares dekorering uppstår emellertid en förenkling i utsmyckningen, i det att de små oktavbandens pärmar orneras

medelst ett enda tryck av en plattstämpel. Ornamentiken i dessa band utgöres oftast av ett rikt bandverk med inflätade rankor på skrafferad botten.

Ett andra bokbindarcentrum var som nämnts Pfalz. Här hade kurfursten OTTO HEINRICH (1505—1559) i Heidelberg utvidgat och förökat det gamla slottsbiblioteket — Bibliotheca palatina. Otto Heinrich var en konstnärligt intresserad renässansfurste, varom bl. a. de delar av det nu i ruiner stående slottet i Heidelberg, vilka bära hans namn, ännu i dag tydligt vittna. För sitt bibliotek lät han utföra bokband med sitt porträtt och vapen i guldpressning och enkla bårder i blindpressning — en sparsam och verkningsfull dekorering, i mönsterfördelningen erinrande om den ovannämnde sachsiske bokbindaren Georg Rumlers arbeten. Det Heidelbergska bokbinderiet stod under denna den slutande renässansens tid på en tämligen hög konstnärlig nivå, kännetecknat av ett måttfullt användande av dekorativa element, och under denna tid skapades en tradition, som blev grundvalen för bokbinderiet i denna stad under följande epok — den enda yttring av tyskt konstnärligt bokbinderi, som i någon mån stod på samma höjd som det samtida franska.

I det föregående ha vi sett, huru i England de medeltida traditionerna med blindpressad figural ornering länge levde kvar. Det är först under 1540-talet som den italiensk-franska renässansen får fast fot i fråga om det engelska bokbandets utsmyckning. De nya formerna synas ha införts till England av Henrik VIII:s boktryckare och bokbindare THOMAS BERTHELET (d. 1556), vilken, som det vill tyckas, var av fransk börd. Av bevarade räkenskaper finna vi, huru han för konungens bibliotek

utförde bokband, som det heter »bounde after the Venecian fascion» eller »after Italian fascion», d. v. s. i italiensk eller venetiansk anda. Något av dessa band har man icke lyckats identifiera, men flera av banden för Henrik VIII, vilka utmärkas antingen av det engelska riksvapnet och initialerna H R (Henricus Rex) eller konungens valspråk: Dieu et mon droit som mittstämpel, röja en otvivelaktig italiensk karaktär och ha därför tillskrivits Berthelet. Dessa bokband dekoreras i allmänhet, utom av de ovan nämnda kungliga emblemen, av en guldpressad bård i aldinsk stil. Hela mönsterfördelningen bygger för övrigt på förebilderna, som utgått från Aldus' venetianska verkstad. Detta kan man även säga om de flesta av de band, som bundos för Edvard VI som prins av Wales. Men redan i några av dessa börjar inflytande från den Grolierska riktningen göra sig gällande, för att fullständigt dominera i de band som utfördes för Edvard, sedan han 1547 blivit konung.

Under inflytande av banden för Grolier och av dem, som utfördes i Lyon, står även den bokbindare, som arbetade för den engelske samlaren Sir Thomas Wotton (d. 1589), kallad den engelske Grolier. Wotton lät nämligen för sitt stora och rika bibliotek mellan åren 1548 och 1587 utföra band i kalvskinn med en ganska enhetlig utsmyckning av pärmarna, bestående av ett bandornament, som närmast för tanken på vissa Grolier- och Lyon-band, ty dessa stundom geometriskt och redigt fördelade, stundom upplöst slingrande band äro kantade av tunna streck i guldpressningen samt belagda med lackfärg. I mitten ägarens vapen eller namn. Dessutom ha böckerna ofta den från Grolier upptagna beteckningen *Thomae Wottoni et amicorum.*

Under drottning Elisabet (1558—1603), vilken liksom så många av sina samtida på Europas troner var mycket bokligt intresserad, blomstrade det engelska bokbinderiet kraftigt upp och fick snart nog en mera självständig karaktär, om än intrycken från olika hål

rätt klart kunna spåras. Förutom ovan antydda Grolierartade bokband finna vi, att Elisabet för sitt bibliotek lät utföra efterbildningar av dessa venetianska kopior av orientaliska band. För hennes räkning lät även ärkebiskop Parker (d. 1575) i den bokbindarverkstad, som han i sitt eget hus låtit anlägga, binda böcker i en annan från Orienten influerad art, som sannolikt kommit till England från Tyskland, där vi särskilt vid det kursachsiska hovet funnit denna riktning företrädd i Jacob Krauses person. I mitten av pärmen anbragtes på dessa bokband en ovalt formad stämpel i guldpressning, fylld av ägarens vapen, omgivet av band eller beslagsornamentik. I hörnen finnas liknande stämplar motsvarande en fjärdedel av mittstämpeln. Bottnen är antingen slät eller utfylles av småstämplar: punkter, ringar o. d.

Med dessa läderband tävlade emellertid i England i popularitet ganska framgångsrikt det broderade bokbandet, som aldrig i något annat land nått en sådan blomstring som här. För de kungliga biblioteken finna vi band med deras broderade emblem ända från 1500-talets början till långt in på 1700-talet. Materialet var i allmänhet siden eller sammet, någon gång linne, men då täcktes hela ytan med broderier. Detta utfördes med guld- och silvertråd samt silke i alla färger. Även ylle kan förekomma, liksom paljetter och pärlor. Alla möjliga broderitekniker ha kommit till användning. De äldsta banden i denna art synas dock vara utförda i platt broderi, medan de senare stundom ha en ganska kraftig relief. Mönstren utgöras oftast av ett vapen i mitten, omgivet av naturalistiska rankor, eller av ett blommotiv, som i symmetriska linjer utbreder sig över ytan. Under 1600-talet finna vi porträtt och hela figurscener återgivna. Över huvud röjer ornamentiken och mönstrets utbildning alls intet inflytande från det samtida läderbandet, utan går i det broderade bandet sina egna vägar, beroende på teknikens krav och textila moderiktningar.

Dessa broderade bokband, som ju egentligen sakna allmännare praktisk betydelse, användas uteslutande till praktband och sådana böcker, som brukades mera officiellt: psalmböcker, biblar o. d. I sina bästa exemplar röja de en med sällspord teknisk färdighet parad god stilkänsla och säkert färgsinne.

1600-TALET

1600-TALET

UNDER 1600-talets andra fjärdedel uppstar i Frankrike en ny stil inom bokbindarkonsten, vilken kommer att dominera under större delen av detta århundrade. Om ej skapare av denna nya riktning, ha dock tvenne mästare vid namn LE GASCON och FLORIMOND BADIER mer än några andra i sitt hemland bidragit till dess framgång och konstnärliga utveckling.

Om den förre av dessa veta vi endast ytterst litet: några arkivaliska notiser från 1620-talet, av vilka framgår, att han redan vid denna tid nått en betydande ryktbarhet inom sitt yrke. Denna källornas torftighet i fråga om en i bokbindarkonstens historia så märklig man har föranlett vissa forskare att sammanställa Le Gascon med Badier och göra den förres namn — gascognaren — till ett tillnamn till den senare, angivande hans härstamning. Detta antagande är emellertid mindre troligt, da de av Badier signerade banden förskriva sig från tiden omkring 1650, och om han utfört arbeten pa den tid, då Le Gascon var berömd, borde han även ha signerat dessa, då han över huvud taget är den ende franske mästare, som under 1600-talet signerat sina arbeten. Dessutom har en forskare underkastat Badiers arbeten och dem man tillskrivit Le Gascon en ingående analys och har kunnat konstatera olika stilegendomligheter hos dem

0—213380. Fischer, Bokbandets historia.

båda, vilket allt gör, att man, tills ytterligare bevis styrka motsatsen, måste anse Le Gascon och Badier för tvenne skilda personer. Och av dessa bör den förre såsom den äldre av de två ha äran av stilens första utveckling.

Le Gascons band äro i allmänhet utförda i röd maroquin och pärmarna äro dekorerade med ett geometrisk tecknat, i guldpressning utfört regelbundet flätverk av band, på yttersidan kantade med tvenne, på innersidan med en linje. Dessa band bilda fyrpassformade och andra figurer (fig. 49), vilka utfyllas av ett utomordentligt rikt filigranliknande mönster av sällsynt skickligt hopfogade stämplar med linjerna punkterade (kallade »fers-pointillé»). Inläggning av läder i skilda färger förekommer även på Le Gascons bokband. Ryggens fält mellan binden äro dekorerade på ett överensstämmande sätt och fyllda av ett filigranartat mönster (fig. 47—50).

Badiers bokband ha samma grundelement i dekorationen som Le Gascons. Ytan uppfylles av ett bandornament, som bildar figurer, vilka hos Badier äro långt mera varierande än hos Le Gascon, varför bokbandet ej gör samma lugna verkan. Vidare äro dessa fält icke fullständigt fyllda med dessa »pointillé»-stämplar. Badier är mera sparsam och låter stämplarna bilda olika figurer.

Utom Badier hade Le Gascon en mängd eftersägare, som mer eller mindre smakfullt varierade mästarens stil. Och det är endast ett fåtal av alla de bokband, som gå under hans namn i bokmarknaden, som man kan tillskriva den store mästaren själv. De flesta äro utförda av hans efterföljare.

De kungliga banden från denna tid utmärka sig i allmänhet för en större enkelhet än vad man hittills varit van vid. Man skulle också väntat sig, att det skulle roat den lysande Ludvig XIV att även omgiva sig med praktfullt smyckade bokband. Så är emellertid som sagt icke fallet. Hans band, som alla

utmärka sig för ett tekniskt synnerligen solitt arbete (fig. 57), ha endast en enkel bård med liljor i hörnen samt en mittstämpel med det kungliga vapnet. Ingenstädes återfinner man emellertid barockstilens från annat konsthantverk lätt igenkännliga ornamentik — något som även är fallet med den följande stilepoken — rokokon. Och av denna anledning är det meningslöst att benämna dessa riktningar inom bokhantverket med de hävdvunna stilbenämningarna: barock, rokoko etc.

Vid Ludvig XIV:s hov och bland hans samtida funnos emellertid flera bokvänner, som samlade goda bibliotek, men de flesta bundo sina böcker i synnerligen enkla band, som sakna all annan ornering än ett monogram, ett vapen eller ett emblem som mittstämpel på frampärmen. Vissa av MME DE MAINTENONS (d. 1719) band utgöra dock ett undantag (fig. 53). Likaså läto de bekanta statsmännen kardinal MAZARIN (d. 1661) och J. B. COLBERT (d. 1683) binda sina bibliotek i dyrbara band (fig. 54, 55). Andra av tidens mera framstående bibliofiler voro N. C. F. DE PEIRESC (d. 1637), vilkens egendomliga monogram är lätt igenkännligt (fig. 58), sir KENELM DIGBY (d. 1665), kansleren PIERRE SÉGUIER (d. 1672), finansministern NICOLAS FOUQUET (d. 1680) m. fl.

Från Frankrike spred sig Le Gascons stil till det övriga Europa. Med de förbindelser, som genom den pfalziska prinsessan Lise-Lottes giftermål med hertigen av Orléans knötos mellan Frankrike och det wittelsbachska hovet i Heidelberg, förmedlades snart nog de franska modenyheterna till detta tyska kulturcentrum, där bokbindarkonsten redan tidigare stått på ett högt konstnärligt plan, till en del beroende på furstarnas uppmuntrande konstintresse. Även under denna generation fortlevde

detta intresse, och i de praktband, som bundos för det furstliga biblioteket och vilka genom en arvsbestämmelse år 1680 övergingo i hessisk ägo — de finnas nu bevarade i biblioteket i Kassel —, kunna vi avläsa denna heidelbergska bokbindarverkstads i tysk konst ganska enastående verksamhet. Dessa bokband äro nämligen utförda med ovanlig smak och med ett originellt utnyttjande av de franska mönstren. »Pointillé»-stämplar omväxla med solfjädersmönster (»à l'éventail»), som uppkommo c:a 1665. Fördelningen av ytan i dekorerade och släta partier är känsligt utförd och bandet sällan överlastat. Som mittstämpel anbringas ofta det kur-pfalziska vapnet, omgivet av en ordenskedja eller sentensen: *HONI SOIT QVI MAL Y PENSE.*

En annan art av det Heidelbergska bokbinderiet har över varandra ställda fyrpassformade fält fyllda med ornament, stundom närmare, stundom fjärmare överensstämmande med Gascons art. De mellanliggande fälten utfyllas av naturalistiskt tecknade växter med blommor och blad. Band i denna art äro i allmänhet icke så väl avvägda som de tidigare, i det att de tyngre naturalistiska växterna ej äro samspelta med de lättare Gasconska ornamenten (fig. 44). De ha emellertid haft sin stora betydelse och blivit efterbildade mångenstädes i norra Europa. I Holland finna vi Elzevirernas bokbindare Jacob Magnus utföra band i denna art, och såväl i Danmark som Sverige äro de under långliga tider mönster för de mästerprov, som gesällerna skola utföra, innan de nå mästarvärdigheten.

Även i England finna vi efter mitten av 1600-talet goda efterbildningar av Le Gascons »pointillé»-arbeten, huvudsakligen utförda av bokbindare i London. Vid sidan av dessa fortlevde ännu de gamla traditionerna hos mästarna i universitetsstäderna

Oxford och Cambridge. Flera kungliga band i denna engelska Gascon-stil med vapen och initialer äro bevarade i engelska samlingar. Under påverkning av denna franska riktning utvecklar sig emellertid en rent engelsk utsmyckning av bokbanden i de arbeten, som tillskrivas Karl II: s och hans efterträdare Jakob II:s hovbokbindare SAMUEL MEARNE (d. 1683). Dennes band äro i allmänhet utförda i maroquin — svart, brun eller röd — med guldpressad ornering, delvis i »pointillé». Ytan är uppdelad i bredvid och under varandra placerade upplösta fyrpassformade fält, sammansatta av halvmånformade stämplar med inrullade ändar, vilka blivit kallade vaggmedsstämplar. Dessa fält äro fyllda med fint tecknade, stiliserade blom- och bladornament. De yttre halva fälten ha ofta tulpaner till fyllning. Dessa liksom de halvmånformiga ornamenten och blommorna äro stundom belagda med läder i annan färg än pärmen i övrigt (fig. 60, 61).

I Italien vann aldrig Gascons stil samma spridning som i det övriga Europa. Däremot upptogs här solfjädersmönstret från Frankrike, och detta blev tidens mest omtyckta ornament för bokbandsdekorering. Det anbringas som fjärdedel i hörn, som halvcirkel å sidorna, och som mittstämpel blir det en hel rosett. Mönstret kan få ett otal variationer i en skicklig mästares hand, men kan också till smaklöshet överdrivas. Oftast förekommer det som hörnstämplar, medan ett rikt sirat vapen tronar i mitten. I allmänhet synas vapenstämplarna vara ovanligt talrikt förekommande i Italien. Ej blott påvar, kardinaler och de stora släkternas medlemmar pryda sina bokband med guldpressade vapen, utan även biskopar, abbotar, och över huvud envar, som kunde konstruera sig en vapenbild, anbringar denna efter

höga förebilder på sina böcker. Som helhet betraktad kan man säga, att den italienska bokbindarkonsten under 1600-talet genomlever en förfallsperiod, från vilken den aldrig kom upp till samma höga nivå, som karaktäriserade den under renässansens glansdagar. En braskande tyngd och prålig överlastning, som vi igenkänna från barockens övriga italienska konst, vidlåder även bokbindarens arbeten. Ej heller är det tekniska förfarandet så förstklassigt som under föregående epok. Det vill synas, som om hantverksskickligheten sjönk samtidigt med den konstnärliga uppfattningen. Detta allmänna omdöme hindrar emellertid icke, att en och annan av de italienska mästarna lyckats åstadkomma arbeten, över vilka ännu vilar en återglans från flydda tider.

1700-TALET OCH NYKLASSICISMEN

1700-TALET OCH NYKLASSICISMEN

KONSTENS utveckling i ett land är alltid vågformig. På ett långvarigt stigande följer oftast, sedan kulmen nåtts, ett tämligen hastigt fall, varefter stigande och fallande kurvor omväxla. Så också inom den franska bokbindarkonsten. På guldålderns — 1500-talets — rika blomstring följde 1600-talets förfall, och under det begynnande 1700-talet kom reaktionen i form av en ny stil, samtida med rokokon, men i fullkomlig avsaknad av denna stils vanliga ornamentskatt. De bokband, där t. ex. rocaillen förekommer, höra åtminstone i Frankrike till undantagen. Den nya stilen inom den konstart vi här behandla uppstod under 1700-talets första år och utmärker sig för en lätthet och elegans i dekorationen, som erinrar om samtida spetskonst. Utmed bokbandets ytterkanter löper en guldpressad bård i ett sirligt mönster, sammansatt av småstämplar, bestående av blommor, blad, rosetter och S-formade slingor. De äldsta i denna art utförda band ha tillhört Ludvig XIV:s bibliotek, och bården på dessa är ännu smal och jämbred. Ju mera emellertid rokokons osymmetri och en smula lösliga ornamentik utvecklades, dess rörligare blevo även mönstren på dessa bokband, och vid mitten av 1700-talet

löper bårdens innerkant fram starkt vågig. Den samlar sig till utskjutande spetsar i hörnen och höjer sig på sidorna till ett markerat mittparti, men symmetrien och regelbundenheten finnes alltid kvar, utan att bli stel eller torr, och en måttfull elegans utmärker de flesta av dessa franska mästares arbeten. De kännetecknas även av en variation i detaljerna, vilken åstadkommer att dessa bokband, fastän ganska enhetliga till sin karaktär, sällan verka så enformiga som den samtida efterklangskonsten, framför allt i Tyskland, Österrike och Italien. Materialet var endast i undantagsfall annat än röd maroquin. Ryggen dekoreras på det omsorgsfullaste. Fälten mellan binden orneras med en blomma i mitten och i hörnen små stiliserade ornament. Stundom, när binden ej äro upphöjda, behandlas ryggen som helhet. Snitten voro enklare än under föregående epok. På praktbanden voro de visserligen förgyllda, men sällan ciselerade. På de enklare banden däremot målades snitten i en färg — oftast röd — ibland marmorerades de i likhet med försättspapperen, som under denna tid blevo allt brokigare.

Bokbanden i denna art lämnade i allmänhet mittfältet fritt, men de lämpade sig dock mindre för den från äldre epoker nedärvda vanan att med ett guldpressat pärmexlibris pryda bokbanden, enär det rika spetsmönstret på mitten sköt ut allt för långt och därigenom kom i kontakt med denna mittstämpel. Flera band med dylika vapenstämplar, framför allt för de kungligas bibliotek med Ludvig XV:s och hans drottning Marie Leczinskas, med Ludvig XVI:s och Marie Antoinettes vapen, visa dock, att en skicklig mästare på ett lysande sätt kunde lösa dessa svårigheter (fig. 69). Eljest brukade de större boksamlarna, såsom den sachsiske gesanten i Paris greve CHARLES HENRI VON HOYM (d. 1736), vilken under sin långa vistelse i Frankrikes huvudstad hopbragte ett stort, i vackra band bundet bibliotek (fig. 62), MME DE POMPADOUR (d. 1764), vilken omgav sig med skön konst i alla

former och bl. a. även ägde ett dyrbart bibliotek, m. fl., binda sina böcker i enkla stilfulla band med endast tunna linjebårder och ett synnerligen elegant tecknat vapenexlibris i rokokoform som mittstämpel (fig. 63).

Från Frankrike känna vi under denna period till en rad framstående konstnärssläkter, som generation efter generation ägnat sig åt bokbindaryrket och där uppnått en sällspord skicklighet, parad med ett konstnärligt utförande, som nära nog når upp till 1500-talets gyllene tidsålder. De mest betydande av dessa släkter äro utan tvivel Padeloup, Derôme och Lemonnier.

Till den förstnämnda släkten hörde ANTOINE-MICHEL PADELOUP (d. 1758), kallad Padeloup le jeune, Ludvig XV:s hovbokbindare, till den andra NICOLAS-DENIS DERÔME (d. 1788), kallad Derôme le jeune, och till den sistnämnda JEAN-CHARLES-HENRI LEMONNIER, som blev mästare år 1757. Var och en av dessa mästare satte sin personliga prägel på de band, som utgingo från hans verkstad, och gav stilen en viss variation. Padeloup är oftast en smula tyngre än Derôme, som har en sällspord lätt elegans över sina spetsmönster. Dess kurvor löpa lekande, men fast sammanhållna till en konstruktiv helhet utmed pärmarnas kanter (fig. 68, 69), medan Padeloups småstämplar kunna vara mera lösligt hopbundna. Lemonnier — om det nu är den ovannämnde eller någon annan medlem av samma släkt är ovisst, då signaturen endast innehåller släktnamnet — tycks däremot ha utfört band i en helt annan art med ornering i mosaik (fig. 67). För dessa band skars mönstret ut i olika färgat läder. Motiven för utsmyckningen voro oftast hämtade från samtida textilkonst med ett stort naturalistiskt tecknat blommönster i mitten. Andra bokband med mosaikdekorering visa ett enformigt upprepningsmönster, erinrande om samtida tapeter. Flera av dessa ha tillskrivits Padeloup (fig. 66). Någon större konstnärlighet utmärka icke dessa egenartade, ofta tämligen klumpiga och smaklöst dekorerade

bokband, som dock nådde en viss popularitet under mitten av 1700-talet, liksom så många andra av virtuos yrkesskicklighet framalstrade bisarrerier.

Bland andra framstående mästare under denna epok förtjänar PIERRE-PAUL DUBUISSON, som blev mästare år 1746, att nämnas. Ett av honom utfört bokband i Röhsska Konstslöjdmuseets samlingar (fig. 70) visar ett med verklig smak dekorerat band, i vars ornering ingå rokokons underliga ornamentik. På ett verkligt känsligt sätt äro rocailler och musslor brukade som hörnornament, utan att tynga ned den lätta elegansen i den övriga utsmyckningen.

*M*ot slutet av Ludvig den XV:s regering reste sig som bekant en kraftig reaktion mot rokokostilens överdrifter och dess saknad av konstruktion i ett konstverks uppbyggnad. Från estetkretsar predikades enkelhet och återgång till antikens rena former och klara linjespel. De nyss påbörjade grävningarna i Herculaneum och Pompeji, de av Vesuvius år 79 e. Kr. begravda städerna, hade väckt denna riktning till liv, och de där påträffade konstverken och bruksföremålen hade givit oppositionen mot den rådande smaken en samling konstindustriella mönsterföremål att peka på. Inom bokbinderiet hade dock, som vi ovan sett, formlösheten aldrig lyckats tränga in, varför också spetsmönsterstilen kom att överleva sin motsvarighet inom det övriga konsthantverket. Men ju mer denna nya på antiken grundade oppositionsriktning växte sig stark och blev moderiktning, kom den även att sätta sina spår inom bokbindarkonsten. Under 1770-talet börja nyklassiska motiv, som dock ha föga med den verkliga antiken att göra, att uppträda, och med 1780-talet finna vi bok-

bindarkonsten fullständigt behärskad av den nya riktningen och de lätta spetsmönstren utträngda av en enkel rätlinig dekorering, bestående av smala bårder med upprepningsmönster. I dessa ingår en ornamentik, som vi även påträffa inom Louis-tidens övriga konsthantverk: à la grecquer, bandflätningar, pärllister, lätta bladrankor m. m. Dekoreringen inskränker sig till dessa bårder. Å den övriga ytan, som lämnades tom, fick lädret verka genom den omsorgsfulla behandling det genomgått i verkstaden. För de kungligas bibliotek brukades ännu pärmexlibris med vapen som mittstämpel, men hos de privata boksamlarna synes detta bruk allt mera allmänt ha fått vika för ett på frampärmens insida klistrat, i koppar stucket exlibris.

Under den franska revolutionen stelnade alltmera denna nyklassiska riktning, vars första fas, den s. k. Louis-XVI-stilen, är något av det elegantaste som fransk ande skapat, och blev ett slaviskt kopierande av antika motiv. Dessa upptogos från skilda håll — från Egypten, Etrurien, Grekland och Rom — samt sammanställdes med krigiska emblem, som, ju större republikens segrar blevo, desto mera kommo att spela en betydande roll inom den konstnärliga ornamentiken. Men liksom den första franska republiken med dess affekterade upptagande av klassiska titlar och andra yttre former icke kunde väcka den romerska republikens anda till liv, på samma sätt stelnade tidens konsthantverk till en antikefterbildning, som saknade liv och därför blev torr och teoretisk.

Förutom tidigare omtalade motiv finna vi nu i bokbandens dekorativa utsmyckning fortlöpande figurscener från pompejanska väggmålningar eller antika vaser som bårder i guldpressning eller andra klassiska ornament omväxlande med figurer. Under den tidigare nyantika tiden hade dessa fortlöpande bårder på ett elegant sätt sammanfogats i hörnen. Under dess senare fas, den s. k. empiren, undviker man emellertid denna svårighet genom

att placera små kvadrater i hörnen, fyllda av en rosett eller liknande ornament.

Materialet är fortfarande oftast den röda maroquinen, men nu börjar även det enklare papperet göra sitt inträde. Dekoren är guldpressad. Ryggen blir allt oftare efter engelska förebilder helt och hållet slät utan upphöjda bind samt behandlad som helhet. Stundom avdelas den dock medelst linjer, motsvarande binden, i fält, som dekoreras med enkla ornament i hörnen eller av ett nätverk av tunna linjer. Snitten äro liksom under det tidigare 1700-talet stundom förgyllda, stundom marmorerade och målade.

De från den föregående tiden överlevande bokbindarmästarna följde i allmänhet tidens moderiktningar och fortsatte arbetet med övergivande av spetsmönstren. Bland dessa må först och främst nämnas Derôme le jeune, av vilken vi ha bevarade flera arbeten med nyklassiska ornament i den dekorativa utsmyckningen (fig. 71), alla karaktäriserade av samma klarhet och fasthet i orneringens fördelning. Men även nya män framträdde, främst bland dem bröderna Bozérian, av vilka den äldre avled redan under 1800-talets första år, medan den yngre var verksam ännu år 1818 (fig. 72). Dessa arbetade för kejsar Napoleon själv och kejsardömets magnater. De napoleonska biblioteken voro i allmänhet ganska enkelt bundna med det stora, tämligen klumpigt tecknade vapnet som mittstämpel (fig. 73) samt ofta namnet på det slott. inom vars murar biblioteket fanns — Fontainebleau, Malmaison etc. Dekorationen utgjordes för övrigt endast av en enkel bård. — Av synnerligen god hållning äro de band, som Napoleon lät binda för sitt favoritbibliotek. De sakna vapenstämpeln och äro endast dekorerade med enkla linjer, bildande en rektangel och en romb, med sidorna skärande varandra, och i hörnen små blommor. Mera praktfulla, men icke alltid smakfulla, äro banden för Napoleons systrar och deras män.

När empiren stelnat så mycket den kunnat i sina former, rev till sist den konstnärliga skaparkraften sönder den trånga antika dräkten och en ny tid begynte — en reaktion, som krävde friare former och livligare linjespel.

Från Frankrike överfördes spetsmönsterstilen till England, där den nådde en viss popularitet under 1700-talet. Den fick emellertid icke samma lätta och eleganta utformning som i sitt hemland utan schematiserades och blev torr. Bland de främsta skapelser i denna art, som utförts i England, äro de bokband, som, med användande av den engelska terminologien, äro bundna i »The Harleian Style». Dessa band utfördes för den store engelske boksamlaren ROBERT HARLEY, earl of Oxford (d. 1725). Banden för hans bibliotek, vilket senare övergick i British Museums ägo, äro dekorerade med ett mindre mittfält, omgivet av ett brett ramverk. Fälten äro helt fyllda av dels stiliserade, dels naturalistiska rankor, blommor och blad (fig. 74). Stundom begagnar sig även de okända bokbindarna av det redan av Samuel Mearne under 1600-talet brukade s. k. cottage-mönstret, bestående av en husgavel med långt utskjutande tak. I sina bästa exemplar, framför allt i de band, där en viss klassisk renhet och stränghet i mönsterfördelningen tar sig uttryck, kan denna »Harleian Style», trots en viss överlastning och torr uppfattning, få en förnäm engelsk hållning, men i de flesta ta dock de dåliga sidorna överhand.

I Skottland utbildade sig under 1700-talets förra hälft en speciell bokbandsstil, som mycket erinrar om denna »Harleian Style» och måhända har lika mycket som den franska spetsmönsterstilen influerat på dess tillkomst. Dessa skotska bokband ha i allmänhet ett mittfält, omgivet av en smal rankbård mellan tvenne parallella linjer. Från detta mittfält utgå åt sidorna stora,

regelbundet utbildade blad med parställda uddar. De, som äro riktade mot hörnen, äro oftast rikare utbildade. Mittfältet fylles av tvenne liknande, uppåt- och nedåtriktade blad. Denna skotska stil varieras på en mångfald sätt, men fördelningen av ytan är dock huvudsakligen densamma. En annan grupp av denna skotska bokbindarkonst representerar ett band i Röhsska Konstslöjdmuseet (fig. 75). Här är pärmen med diagonala linjer delad i rombiska fält, av vilka vartannat är inlagt med ljusare skinn. Fälten äro fyllda av en guldpressad blomma.

Under senare hälften av 1700-talet verkade i London sam tidens kanske högst skattade bokbindare ROGER PAYNE (d. 1797), som trots de stora summor han förtjänade på sitt arbete dock levde och dog i armod och elände. Payne utförde allt arbete i sin verkstad själv och nedlade särskilt på beredningen och färgningen av det läder han använde för sina band en synnerligen stor omsorg. Utsmyckningen var synnerligen enkel: enkla, tunna linjer med små rosetter i hörnen samt små diskret anbragta bladornament, eller endast en av små ornamentala stämplar sammansatt bård utmed kanten. Aldrig finner man ett överlastat band av hans hand. Måttfull, sträng och korrekt är han i sin konst. Endast på ryggens utsmyckning kunde han ibland bli överdådigt rik, men aldrig gick han ens här över gränsen (fig. 76, 77).

De bokband, som under decennierna kring mitten av 1700-talet utfördes i Tyskland och Italien, äro alls icke utmärkta av samma raffinerade elegans och lätthet, som vi kunnat konstatera i de franska bokbandens utsmyckning. Tvärtom är det en ganska grov och tung rokoko-ornamentik, som i guldpressning smyckar pärmarna. En rikt utvecklad buktande bård med naturalistiska

rankor, rocailler och musslor löper utmed pärmens kanter, och mitten fylles ofta av ett stort vapen. Särskilt karaktäristiska äro de italienska påvebanden och de, som utfördes för det österrikiska kejsarhuset, vilka bokband genom sin överlastning och tyngden i den dekorativa utsmyckningen visa, huru lågt den konstnärliga nivån sjunkit inom hantverkskretsarna under detta århundrade i Tyskland och Italien.

Med den klassiska riktningen inträdde emellertid en förbättring, i det att vi åtminstone med hopp om större framgång kunna söka efter fullgoda exponenter för denna smakriktning. Men liksom inom andra det konstnärliga hantverkets grenar har den lätta franska Louis XVI-stilens innersta väsen aldrig i dessa länder fullt förståtts, varför den ej heller gjort någon kraftig insats i utvecklingen. Rokokon övergår utan någon märkbar förmedling i empiren, som med sin tyngre ornamentik mera lämpade sig för samtidens tyska och italienska konstnärer än den i fransk anda omskapade antiken.

Under 1800-talet genomgår det europeiska bokbinderiet i konstnärligt hänseende ett gradvis skeende förfall — från nyklassicismens ännu stränga och rena linjespel i den dekorativa utsmyckningen, genom romantikens begynnande upplösning, ny-gotikens formförvirring och ny-rococons braskande överlastning fram emot våra dagars pånyttfödelse. I Frankrike och stundom även i England finna vi emellertid konstnärer, som även under denna förfallsperiod stodo på höjden av teknisk fulländning utan att låta denna slå över i virtuositet. En berömvärd konservatism hos den franske konsthantverkaren gjorde, att traditionerna från gamla tider icke alldeles tappades bort i det virrvarr, som industrialis-

mens genombrott förde med sig. — Den strömning som i England med William Morris åvägabragte en märklig renässans åt bokhantverket, kom även på gott och ont bokbinderiet genom Cobden Sanderson till del. Ett representativt band från denna tid, utfört av en av de ledande mästarna J. ZAEHNSDORFF, är avbildat å fig. 119.

Tysklands bokbinderi kännetecknas under 1800-talet av en teknisk och konstnärlig torftighet, som starkt kontrasterar med den rikedom på goda uppslag, som den nya generationen strör omkring sig. Ett måttfullt och gott prov, som står sig bättre än mycket annat kanske mera bestickande, är fig. 42. — I Danmark skedde det konstnärliga genombrottet framför allt inom keramiken, där landet ännu intar en ledande ställning, men även övriga industrier och hantverk följde med i en allmän uppryckning. Som prov på danskt bokbinderi meddelas här ett band, utfört efter teckningar av Th. Bindesböll 1893 och karaktäristiskt för denne konstnärs egenartade ornamentik.

Med det 20:e seklets första tvenne decennier ser det ut som om den dekorativa utvecklingen gått mot en allt strängare enkelhet — delvis i släkt med nyklassicismen — en enkelhet, som sparar på medlen och söker med den minsta möjliga effekt få fram en dekorativ verkan.

SVERIGE

SVERIGE.

Det svenska bokbinderiets historia kunna vi med full säkerhet leda tillbaka till 1300-talets senare hälft. Ett grundligare genomforskande av våra arkiv och bibliotek ur bokbandssynpunkt skulle dock måhända medföra oanade fynd, som kunde giva den ännu äldre anor. I Vadstena kloster, som var en central för allehanda konsthantverk under medeltidens senare del, sysslade även flera lekbröder med detta yrke, bl. a. en viss PETRUS JOHANNIS STEKARE, som avled 1405. Mot århundradets slut kan man i samma stad påvisa arbeten av en viss bokbindare NILS. I Uppsala verkade i början av 1500-talet mäster BARTHOLOMEUS (fig. 78), och från Stockholm känna vi numera från 1500-talet, tack vare de senaste årens resultatrika forskningar, ett stort antal bokbindare.

Det av deras produktion, som bevarats till våra dagar, visar till fullo, huru dessa svenska bokbindare på gränsen mellan medeltid och nyare tid fullkomligt följa de mönster, som över Tyskland förts till vårt land, utan att själva tillägga eller taga ifrån. Sannolikt har emellertid detta sin grund däri, att de flesta yrkesutövarna voro inflyttade tyskar. Också stod Sverige inom denna liksom inom andra grenar av konstnärligt arbete fullkomligt under tysk hegemoni. De bevarade banden ha alltså liksom de tyska en enkel ornering i blindpressning

med ytan innanför en bård diagonalt rutad och rutorna utfyllda med småstämplar.

Utan någon märkbar skillnad glider så Sverige över i nyare tiden, vilken trots alla revolutionerande omvälvningar länge bevarade de medeltida traditionerna inom bokbandet. Ännu så sent som vid mitten av 1500-talet påträffa vi medeltida stämplar, blandade med tyska renässansornament, och dessa senare synas ej uppträda tidigare än på 1530-talet i band utförda av stockholmsmästarna HANS PEDERSSON och PAUL KNUFLOCK (fig. 79), vilka i bårder använda små rullstämplar med bibliska figurframställningar: uppståndelsen, kopparormen, korfästelsegrupp och syndafallet. Dessa bildscener, som äro tämligen likartat utformade, röja ännu en viss bundenhet i de medeltida traditionerna. Båda använda emellertid även andra stämplar vid sidan av dessa, och de röja tydligen sin renässanskaraktär genom att avbilda Lucretia och andra kvinnliga personifikationer, klädda i typisk modedräkt från reformationstiden eller också utan kläder.

Helt i tysk renässansstil binda under senare hälften av 1500-talet NILS OLOFSSON (d. 1627) och HANS DÜSTERBACH (fig. 80). De stämplar, som dessa och deras samtida svenska bokbindare använda, äro rullstämplar med olika ornament: rutmönster, porträttmedaljonger i bladverk och framför allt ett plymmönster, bestående av plymartade palmetter, ställda bredvid varandra och förenade med halvcirkelformade band. Detta ornament var synnerligen omtyckt och förekommer i en mångfald variationer ända till ett gott stycke in på 1600-talet. Huruvida dessa stämplar utförts hemma eller i Tyskland, kunna vi icke avgöra, men mycket tyder på att åtminstone flera av dem icke äro av svenskt ursprung. I fördelningen av bokpärmarnas dekoration följer man i detalj de tyska förebilderna: i mitten en stämpel med en större figurscen med bibliska motiv, bilder av Lucretia eller Justitia, porträtt och vapen, kring detta mittfält, som stundom även kan

fyllas av oftast tre horisontala rader av ornament, äro anbragta tre med rullstämplar åstadkomna bårder. Som regel ha dessa bokband blindpressad ornering. Ett band från 1545 har emellertid ett guldpressat mittfält med en korsfästelsescen. Guldpressningen börjar eljest bli allmännare i Sverige först mot århundradets slut och i samband med nya motivs inträngande.

Det var först så småningom som Sverige nåddes av de orientaliska strömningar, vilka på olika platser i de europeiska kulturländerna omgestaltat det medeltida bokbandet och skapat renässansens, men de nådde oss ej i sin eleganta romanska form, utan sådan den uppstått i den sachsiske bokbindaren Jacob Krauses verkstad, med kraftiga hörnstämplar och ett därtill svarande mittfält. Ett band i denna art, ehuru icke fullt stilrent, är utfört för drottning Gunilla Bielke så tidigt som 1588. Ett något senare band i Nordiska museets samlingar (fig. 82) har hörnstämplarna i denna nyare stilriktning, men i mittfältet bevaras ännu gamla stämplar från medeltiden med helgonbilder, bl. a. av S. Erik med följande underskrifter i minuskler: »S. Erice ora p(ro) nobis». Ett annat band i Kungliga Biblioteket i Stockholm, på ganska lösa grunder attribuerat till en viss Frans Bokbindare (fig. 81), som var verksam i Stockholm några år omkr. 1590, har samma blandning av gammalt nytt: ett ramverk med de vanliga rullstämplarna omsluter ett mittfält, innehållande ett i silver tryckt arabeskartat mönster av spiralrullade band och blad. Detta ornament är emellertid placerat endast på bakpärmen, som i allmänhet dekorerades mindre omsorgsfullt. Frampärmen däremot har i mittfältet en vanlig figurbild. Detta synes tyda på att de konservativa bokbindarna ännu betraktade nyheterna med en viss reservation. Så småningom bli de emellertid allt allmännare, uppträda på frampärmarnas mittfält, slå sedan fullständigt igenom och uttränga till sist under förra hälften av 1600-talet fullständigt de gamla rullstämplarna.

Under århundradets första år finna vi ej så sällan bokband dekorerade helt i Jacob Krauses art. Vem som är mästaren till dessa har man ännu icke lyckats utreda. Däremot har man med visshet kunnat peka på tvenne band utförda av stockholmsmästaren MICHEL HAN (d. 1618). Dessa visa en självständig dekorering, som avviker från övriga samtida svenska mästare. Pärmarna inramas av en fin linje, och i hörnen äro placerade små blommor. Mittstämpeln är cirkelrund och fylld av ett lätt tecknat, arabeskartat rankmotiv, som i sin elegans och sitt delikata utförande vida avviker från det vi äro vana att finna på svenska bokband från tiden (fig. 83). Det visar snarare en överraskande släktskap med vissa sydliga band. Huru dessa stämplar kommit i den svenska mästarens händer, kunna vi icke avgöra.

Med HENRIK DIENER och GEORG HORNBEIN (d. 1649), vilken senare år 1624, då Diener övergav sitt gamla yrke för ett förmodligen mera inbringande gästgiveri, övertog dennes verkstad, har den nya riktningen fullständigt slagit igenom (fig. 89, 90). Ett smakfullt band, visande ett gott prov på dessa båda mästares verksamhet — svår eller omöjlig att särskilja, då båda begagna samma stämplar —, är ett bibelband i Skoklostersamlingen (fig. 84). Det är av brunt kalvskinn med rika guldpressningar.

År 1630 upprättades i Stockholm Sveriges första bokbinderiämbete, och dess första ålderman blev den framstående mästaren i Stockholm MARCUS SIGFRIDSSON (d. 1646), till vilken flertalet bokband av högre kvalitet, utförda strax före mitten av 1600-talet, blivit delvis med orätt attribuerade. Sigfridsson, som började binda sina böcker i den gamla, av medeltida traditioner bundna stilen med rullstämplade bårder i blindpressning (fig. 86), övergick snart nog till en rikare guldpressad dekor. Han utbytte även det hittills allmänt brukade bruna kalvskinnet mot en elegantare svart maroquin. Som mittstämpel användes oftast riksvapnet eller en Justitiabild i en rik omramning, försedd med

mästarens initialer M S. I enklare band följer han den ovan omnämnde sachsiske hovbokbindaren Jacob Krauses maner med ornamentala hörn- och mittstämplar. Ryggarna voro i allmänhet enkelt ornerade, stundom saknas all dekorering. Fig. 85 lämnar prov på denna senare grupp bland den svenske mästarens arbeten.

Sigfridssons efterträdare som ålderman inom det hedervärda bokbindarskrået var den ovannämnde Georg Hornbein, och denne följdes av CHRISTOFFER REUSSNER (d. 1658), son till bokbindaren och boktryckaren med samma namn. Ett genomgående av det stockholmska ämbetets handlingar från denna första tid av dess verksamhet ger oss en god inblick i den tidens bokbandshistoria. I de prov, som ålades gesällerna, innan de som mästare fingo rätten att i egen verkstad utöva sitt vällovliga yrke, kunna vi avläsa den rådande smaken under olika epoker, om också under 1700-talet genom en seg konservatism hos de styrande inom skrået de gamla redan omoderna mönstren bibehöllos, trots protester från den unga generationen. Vid den tid, som här är fråga om, utgjordes mästerprovet av inbindning av: 1. en bibel i medianfolio »utan på bladhena och lädret sköönt förgyllte, doch i Rödt Lädher medh wredna Spännen». 2. Cosmographia Munsteri (liten folio) »vthj Swijnelädher, medh Röödha bladh och Spänner». 3. en »Papers Boock in Quarto lang uthi brädher medh twå Bööker Papper uthi Hwitt Kalfueläder, och gröna Blaadh». 4. en bok i oktav »medh twå Ryggar uthi Rödtt atlask och bladhena sköön förgylltt». 5. en bok i oktav »i papper och sköön förgylt».

Efter mitten av 1600-talet började det ovan å sid. 44 omnämnda solfjädersmönstret uppträda i Sverige, och det vann här en ganska stor spridning. Motivet varieras fyndigt i ett otal formationer, ofta med ett synnerligen lyckligt resultat, som visar den svenske yrkesmannens smak och uppfinningsförmåga från en fördelaktig sida.

9—213380. *Fischer, Bokbandets historia.*

Förutom bokband dekorerade i den art, som här ovan nämnes och som även att döma av bokbindarämbetets föreskrivna mästerstycken voro på modet vid denna tid, finna vi emellertid, huru de flesta av samtidens stora boksamlare, såsom JOHAN SKYTTE (fig. 91), TURE BIELKE m. fl., läto utföra band för sina bibliotek med ytterst enkel utstyrsel. Dessa band voro oftast av pergament och hade på pärmarna förutom bokägarens vapen och namn eller initialer endast enkla inramade linjer eller fileter.

Men vårt land hade vid denna tidpunkt även andra boksamlare, som icke nöjde sig med denna enkelhet i bokbandets utsmyckning, utan följde traditioner, skapade av renässansens stora bibliofiler. Främst bland dessa står DROTTNING KRISTINA, som bland övriga kulturella dygder även hade kärleken till böcker och bokband. Av band ur hennes bibliotek, vilka med visshet kunna tillskrivas svenska bokbindare, äro endast ett ringa fåtal bevarade. Och dessa karaktäriseras av samma spartanska enkelhet som dem vi nyss omnämnt. Som mittstämpel ståtar det svenska riksvapnet med Vasen i hjärtskölden, och initialerna C. R. S. anger, att Christina Regina Sueciae varit bokens ägarinna (fig. 92). Men den lysande och lärda drottningen hade även andra band i sitt bibliotek på Stockholms slott än dessa enkla svenska arbeten, band som härstamma från samtidens främsta kontinentala ateljéer. Bland dylika må nämnas tvenne i Röhsska Konstslöjdmuseets samlingar, av vilka åtminstone det ena (fig. 98) är utfört i Frankrike före Kristinas tid, men har senare inrangerats i drottningens boksamling och då försetts med devisen »Ad usum reginae» (till drottningens bruk). Andra band ha däremot bundits direkt för drottningen i utlandet, såsom det vackra bokband i Kungl. Bibliotekets samlingar, vars pärmar på franskt kungligt vis prydas med i rader ställda kronor och monogram med C och R omväxlande. — De praktfullaste bokbanden ur drottningens ägo äro emellertid utförda i Rom efter

hennes tronavsägelse, och dessa överensstämma fullständigt med samtida påve- och kardinalband. De äro i allmänhet av röd maroquin med guldpressning, ofta med mönster »à l'éventail». I mitten en krönt sköld med vasavapnet, vilket emellertid under den italienske konstnärens hand till oigenkännlighet förvanskas. Oftast består vasen av sju sammanbundna ax, men variationerna i teckningen göra, att man kan särskilja flera olika typer, som gradvis degenerera, så att vasen till sist blev omformad till tvenne palmbladsliknande figurer. Mot slutet av sin Romavistelse upptog Kristina ånyo som mittstämpel på sina bokband det gamla svenska riksvapnet med sina tre kronor i skölden.

Drottningens praktlystnad och bibliofilintresse följdes av hennes vän och frände MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE, som på alla sina slott samlade betydande bibliotek, vilka dock skingrades, dels genom den frikostige mecenatens donationer, dels ock genom reduktionen, som kullkastade hans ekonomiska position. Böckerna ur det de la Gardieska biblioteket äro i allmänhet bundna i röd maroquin med guldpressning. Dekoren består endast av en enkel bård och i mitten bokägaremärket. Detta senare förekommer i tre varianter, dels vapnet under en större adlig krona och omslutet av palmblad, dels det grevliga vapnet med all dess heraldiska utsmyckning (fig. 93), dels till sist också den grevlige bibliofilens initialer MGDLG i monogram under krona och omgivna av palmblad. De båda förstnämnda bokägaremärkena användes för tryckta böcker, det senare för handskrifter och sådana arbeten, vilkas utgivande bekostats av de la Gardie och av vilka han låtit binda presentexemplar.

I detta sammanhang må förtjäna omnämnas en annan art av bokband, som särskilt vid denna tid icke hörde till de allra största sällsyntheterna, nämligen bokbanden med pärmar av silver. Det utan tvivel dyrbaraste svenska arbete i denna art, vilken dock mera hör samman med silversmide än med bokbands-

konsten, är det band, som omsluter den frejdade Codex argenteus, vilken som bekant genom Magnus Gabriel de la Gardie räddades till Sverige och donerades till Uppsala universitetsbibliotek. Pärmarna äro efter Ehrenstrahls ritningar utförda i drivet och ciselerat silver av hovguldsmeden Hans Bengtsson Selling i Stockholm. Andra svenska silverband från tiden prydas med rikt silverfiligransarbete i ett mönster, som stundom kan erinra om samtida ornering i guldpressning på läderbanden.

De broderade bokbanden, vilka som vi erinra oss voro särskilt populära i England under 1500- och 1600-talen, vunno även i vårt land en viss spridning under sistnämnda århundrade, men de nådde aldrig upp till någon nationell originalitet, utan följde förebilderna tämligen troget. Pärmarna prydas i allmänhet av ett kraftigt broderi i relief, utfört i silke, guld- och silvertråd. Ett förnämt stycke i denna art har tillhört Magnus Gabriel de la Gardies gemål, prinsessan Marie Euphrosyne, men finnes nu i Kungl. bibliotekets samlingar. Det här avbildade (fig. 100) är ett vackert svenskt arbete i frih. Per Hiertas samling.

Under senare hälften av århundradet nådde de franska modeströmningarna med »fers-pointillé» Sverige, och de synas här ha brukats först av den från Frankrike inkomne bokbindarmästaren JACQUES MOREL, vilken icke tillhörde bokbindarnas skrå i Stockholm, utan arbetade som fri mästare i hovets och de förnämas tjänst. Sin verksamhet tyckes han ha börjat 1650, och följande år erhöll han lön på stat. År 1680 slutar han sin jordiska tillvaro. Morel är mycket ojämn i sin verksamhet, bland förträffligt utförda arbeten förekomma andra med verkligt undermålig guldpressning. Också synes »then Frantzöske bokbindaren», som han stundom kallas i gamla handlingar, icke ha haft något större inflytande på sina samtida svenska yrkesbröder.

Den karolinska tidens främste bokbindare var utan tvivel KRISTOFFER REUSSNER (d. 1698), vilken år 1674 vann sitt mäster-

skap inom Stockholms bokbindarämbete. Han anlitades av samtidens mera intresserade bibliofiler, främst Magnus Gabriel de la Gardie och den konstintresserade riksänkedrottningen Hedvig Eleonora. Reussners band utmärkas av en kantbård, sammansatt av ganska elegant formade mönstermotiv; mittpartiet, som avgränsas av linjer eller punkterade streck, har nästan alltid hörnblommor. Tekniskt stå Reussners arbeten högt, och med rätta har hans namn gått till eftervärlden som en av sin samtids främsta konsthantverkare inom vårt land.

Mot slutet av 1600-talet få de svenska bokbanden en betydligt rikare utsmyckning. Pärmarnas hela yta orneras i guldpressning med stora naturalistiskt tecknade blommor och blad, vilka alltför mycket erinra om det s. k. Heidelbergerbokbinderiet (fig. 44, 103), som jag tidigare berört, för att icke leda sitt ursprung därifrån. Möjligen har dock inflytelserna kommit förmedlade över Nord-Tyskland. Dessa bokband blevo sedermera under en lång följd av år normgivande för det mästerstycke, som den svenske gesällen hade att utföra såväl i Stockholm som i landsorten. Samtidigt finna vi även svenska band ornerade med den av Samuel Mearne i England så flitigt brukade s. k. »vaggmedsstämpeln». Den bokbindare, som i vårt land synes ha lancerat detta engelska mod, var NATHANAEL GOLDENAU, vilken blev mästare i Stockholm 1679 och avled 1705. Denne synes ha varit en synnerligen anlitad bokbindare, som på officiellt uppdrag band åtskilligt, bl. a. de över 1500 exemplaren av 1686 års kyrkolag, som Karl XI lär ha överlämnat till rikets kyrkor (fig. 101). Men Goldenau har även bundit för konungens privata bibliotek — band som stundom utmärka sig för en rik guldpressad dekor med det krönta monogrammet som centralpunkt. Goldenaus arbeten äro gediget utförda och utmärka sig även genom rika, välciselerade snitt med elegant rankmönster.

Yngre än Goldenau var ABRAHAM SCHNEIDLER, den förste mera framstående av denna kända bokbindarsläkt. Han föddes

1691, blev mästare 1714 och avled 1749. För drottningen Ulrika Eleonora d. y. har Schneidler bundit några tämligen enkla men välkomponerade bokband, som prydas av drottningens krönta monogram och enkla linjer med hörnornament (fig. 102). Om han däremot också bundit drottningens övriga bibliotek, som huvudsakligen omfattade religiös litteratur, kan jag icke avgöra. Banden voro i allmänhet utförda i marmorerat kalvskinn med monogrammet som enda dekorativa element.

Under 1700-talets förra hälft är det som om det svenska bokbinderiet gått tillbaka. Man lever alltjämt i de karolinska traditionerna, och några nya impulser från främmande land synas icke ha verkat befruktande på den svenske mästarens fantasi. Först med 1740-talet ser det ut, som om friska vindar åter skulle komma att förnya den i gamla former inkapslade smaken. Under detta och följande decennier är det också som en ny generation mästare börjar framträda och ersätter de gamla — mästare som förde sitt yrke upp till en höjd, som kan jämföras med det samtida möbelsnickeriets och som efter förebilder huvudsakligen från Frankrike skapade en nationellt svensk stil inom bokbinderiet. Denna nationella stil kan ju icke i elegans eller i ett raffinerat utnyttjande av alla tekniska möjligheter mäta sig med det samtida franska bokbinderiet. Den har en viss provinsiell prägel, men är som sådan av ett betydande intresse, har kanske en viss tyngd, i synnerhet när mästarna på tyskt vis i dekoren använda en braskande och smaklös överfyllnad, men den står dock i sina allra bästa exemplar på en hög konstnärlig nivå och visar, att den svenske konsthantverkaren också inom bokbindarnas hedervärda yrke under 1700-talet besatt en smak och en yrkesskicklighet, som berättigar honom till en rangplats inom vårt konsthantverks historia.

Bland de bokbindare av denna generation, som framför andra intog en bemärkt ställning, må nämnas Kristoffer Schneidler,

den ovannämnde Abrahams son, vilken föddes 1721, blev mästare 1746, steg till ålderman inom skrået 1762 och stannade som sådan ända till 1785 samt avled 1787. Det har lyckats forskningen att framföra flera bevisligen av Schneidler utförda arbeten, och med dessa som jämförelsematerial kan man attribuera ett icke ringa antal arbeten till den framstående stockholmsmästaren. De här meddelade bilderna (fig. 104—106) söka visa prov på hans konst under olika skeden av hans fyrtioåriga verksamhet. Mästerstycket, som erinrar i uppbyggnaden om ett annat samtida, här å fig. 103 avbildat, röjer ännu karolinska drag. De övriga visa, huru mästaren följer smakväxlingarna och genom rokokon så småningom når fram till den gustavianska klassicismen.

Samtidigt med Schneidler verkade i Stockholm bröderna STADTLANDER. Den äldste av dessa MELKER FREDRIK föddes 1727, blev mästare 1751 och avled 1799. Den yngre JACOB var född 1729, blev mästare 1759 och gick ur tiden 1797. Om deras verksamhet känner man föga. Den förres son FREDRIK WILHELM[1] förde emellertid namnet fram till en rangplats inom vår bokbinderihistoria. Han föddes 1756, blev mästare 1780 och avled 1832. Jämte JOHAN CARL CALOANDER (d. 1833) och HANS KRISTOFFER RICHTER (d. 1829), båda två efter varandra åldermän inom ämbetet, tävlar Statlander om främsta platsen bland Stockholms bokbindare under decennierna kring sekelskiftet 1800 (fig. 107—110). Han är dock utan tvivel den konstnärligt mest högtstående av dessa tre. En raffinerad enkelhet karaktäriserar hans band, en måttfullhet och en jämvikt i kompositionen, som saknas hos de båda andra, vilka gärna i sin iver att begagna sina stämplar gå till överdrift och göra sina utsmyckningar alltför rika (fig. 110). — De arbetade alla i en sengustaviansk anda med mönstren hämtade från den ny-

[1] Denne ändrade namnet till Statlander.

klassiska ornamentskatten, utan att ännu få någon empirens tyngd och schematisering.

Under 1800-talet genomgår det svenska bokbinderiet samma utvecklingsstadier som på kontinenten — genom gotiken, nyrokokon och naturalismen nås så småningom under den nu levande generationen en bokbinderiets renässans, som till en början alltför traditionsbunden dock arbetar sig fram mot en självständig, modern uppfattning av bokbandets dekorativa utsmyckning.

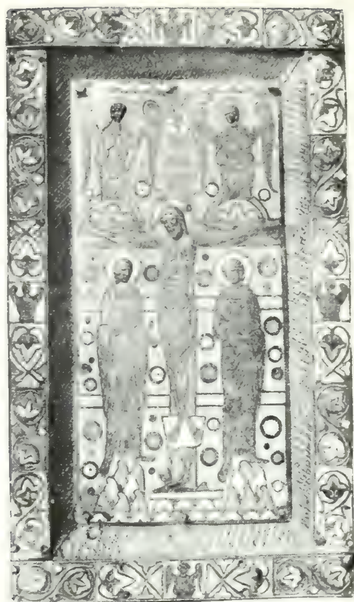
Av en oerhörd betydelse för det svenska bokbinderiets stora uppsving under de senaste decennierna har den framstående stockholmsbokbindaren GUSTAF HEDBERGS (d. 1920) verksamhet varit. En gedigenhet i utförandet, parad med teknisk fulländning och god smak, karaktäriserar hans arbeten (fig. 111 o. 114). Hans banbrytande arbete har i senare tid fortsatts av en rad yngre förmågor, bland vilka särskilt må nämnas NORSTEDT & SÖNERS bokbinderi, som på de senaste åren tillkämpat sig en rangställning i vårt land inom det samtida bokbinderiet. Fig. 113, 115—118 lämna prov på det senaste svenska bokbinderiets ståndpunkt i närvarande stund och giva ett tydligt vittnesbörd om, att traditionerna från den gustavianska storhetstiden inom det svenska konsthantverket ännu är levande hos den nu verkande generationen.

1. Diptychon från omkr. 400 e. Kr.
Tillh. Domkyrkan i Monza.

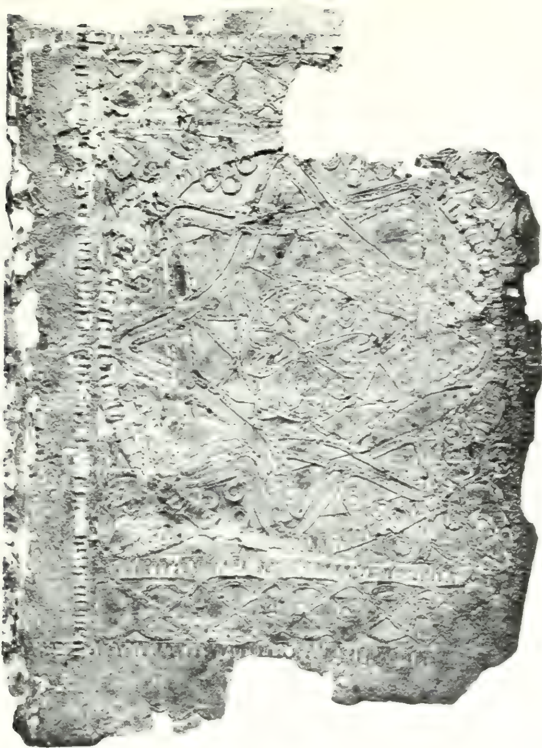
2. Elfenbensband från 400—500-talen.
Tillh. Domkyrkan i Milano.

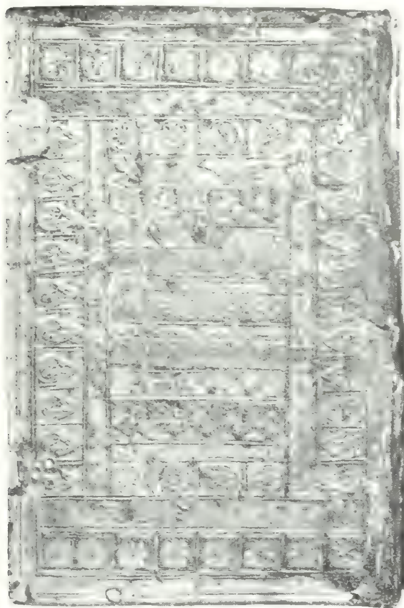
3. *Bokband med emaljdekor. Limoges. 1200-talet.*
Tillh. Coll. Dutuit i Paris.

4. *Bokband med guldsmedsarbete omkr. 1300.*
Tillh. ärkebiskopliga museet i Utrecht.

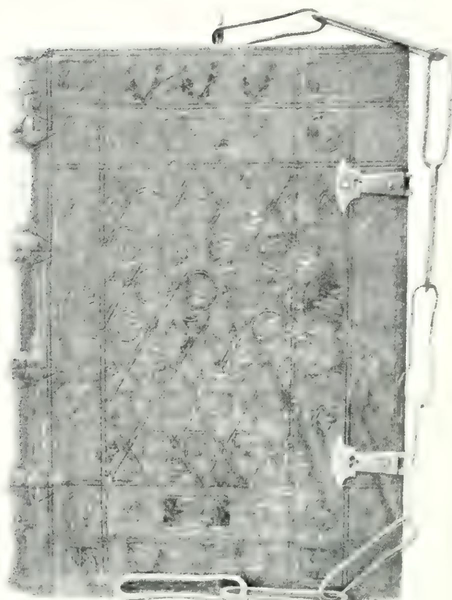
5. Bokband från Egypten. 500-talet.

6. Engelskt bokband från 1100-talet.
Tillhöra Hovbiblioteket i Wien.

7. Bokband från 1400-talets senare hälft.
Tillh. Hovbiblioteket i Wien.

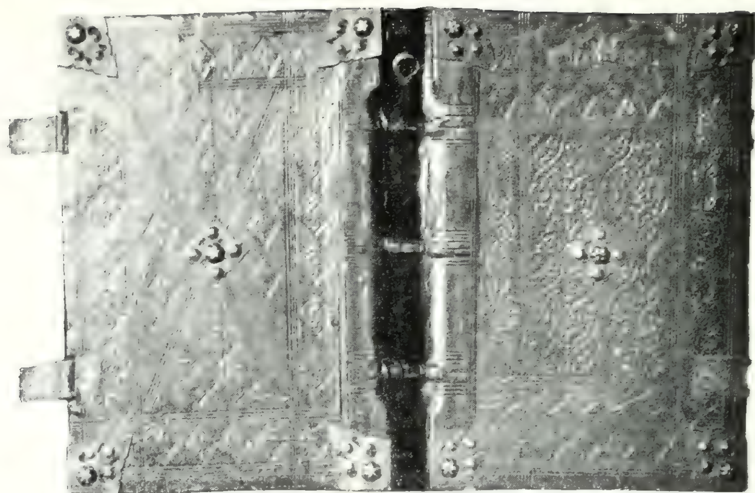
8. Kedjeband från Tyskland. Medeltidens slut.
I konsthandel i England 1921.

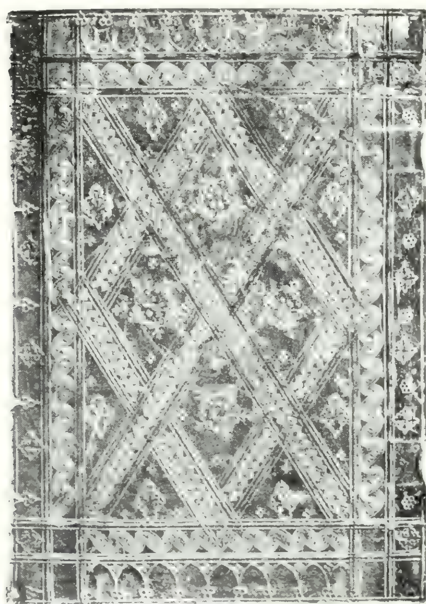
9. Bokpåse från omkr. år 1400.
Tillh. Bergens Konstslöjdmuseet.

10. Bokpåse från senmedeltida målning.
I konsthandel i Sverige 1915.

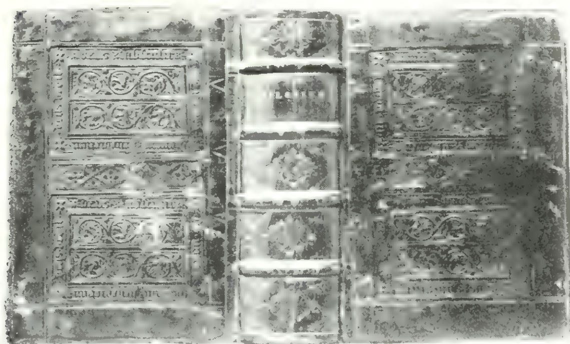
11. Bokband från 1400-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

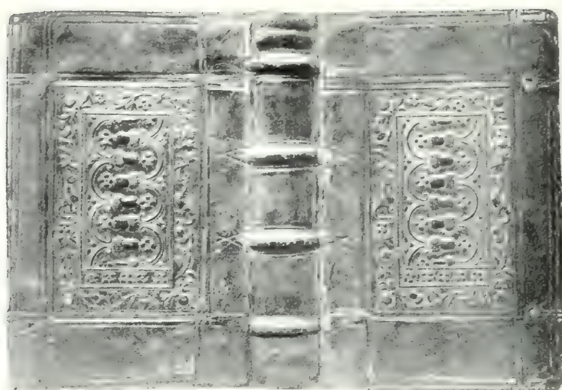
12. Bokband av bokb. Mathias i Wien. 1400-talets slut.
Tillh. Hovbiblioteket i Wien.

13. Bokband från Nederländerna. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

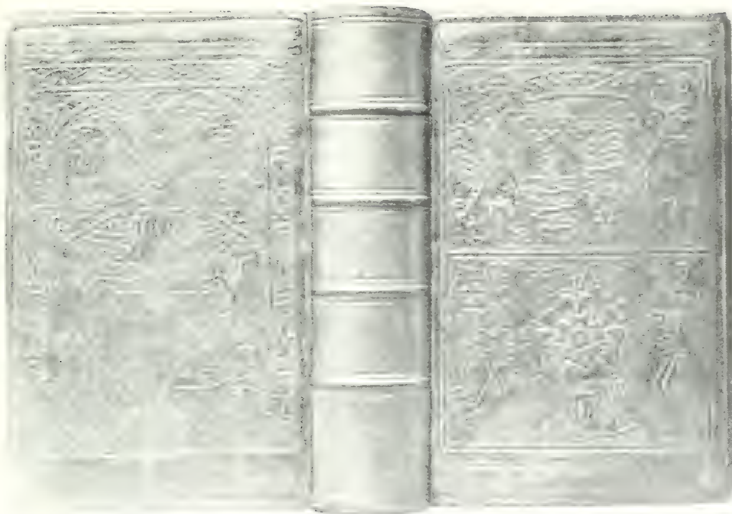
14. Bokband från Nederländerna 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

15. Bokband av Jean Norin. 1500-talet.

16. Bokband av den nederländske bokbindaren IB. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

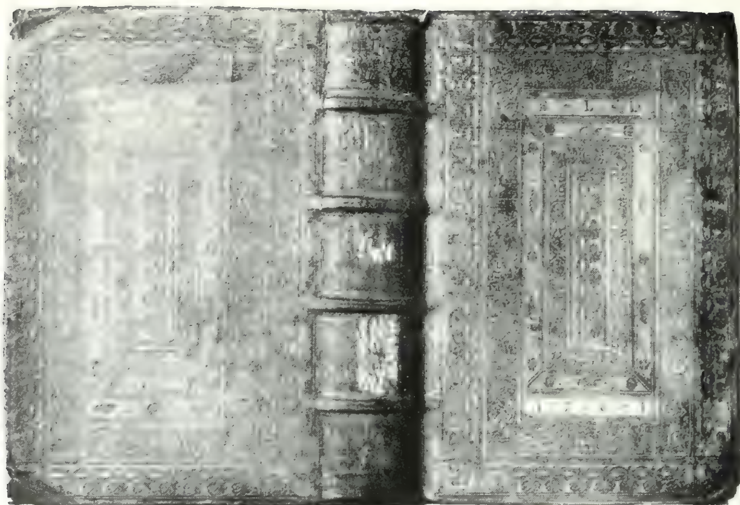
17. Bokband för Henrik VIII av England av John Reynes.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

18. Bokband från England. 1400-talet.
I konsthandel i Tyskland 1920.

19. Bokband från England för ett kungl. bibliotek. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

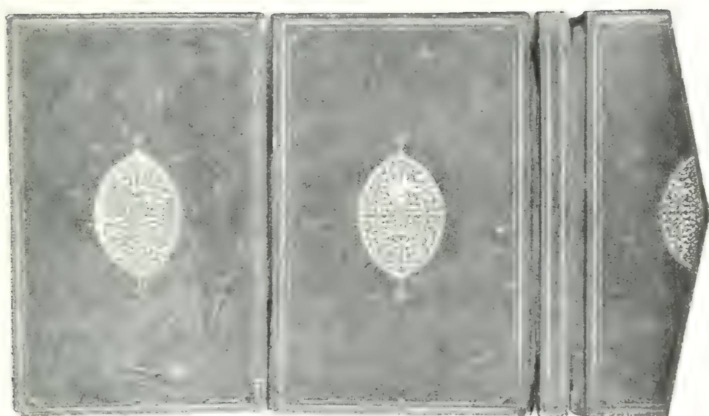

20 Bokband från Tyskland. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

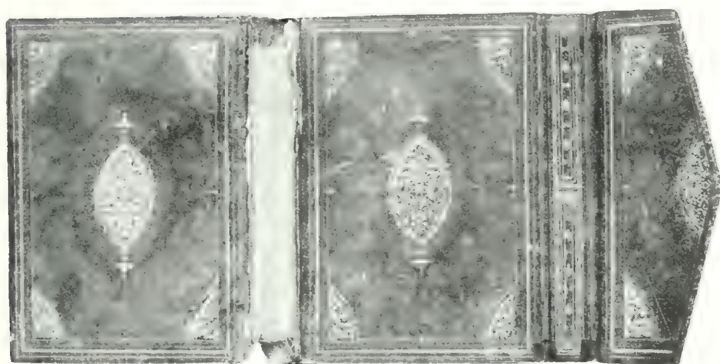

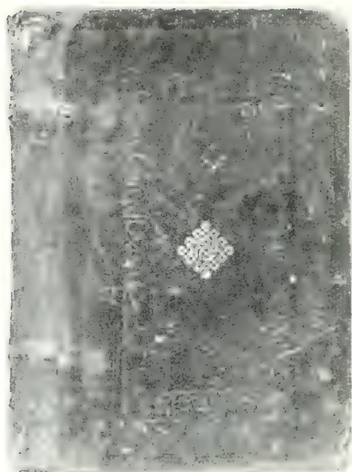
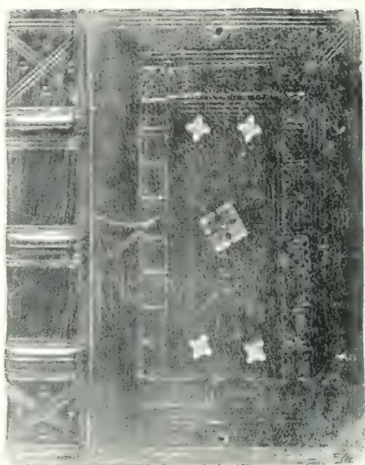
21, 22. Bokband från Tyskland. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

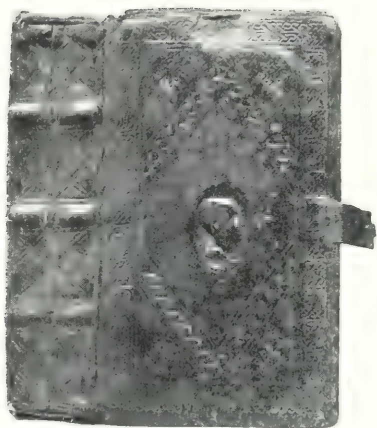
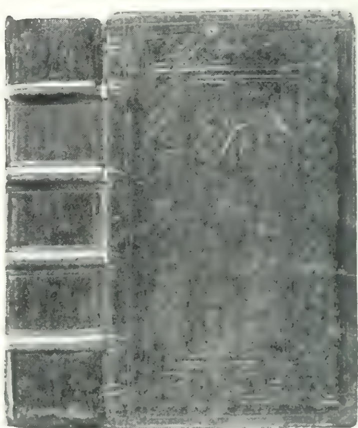
23. Orientaliskt bokband.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

24. Orientaliskt bokband.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

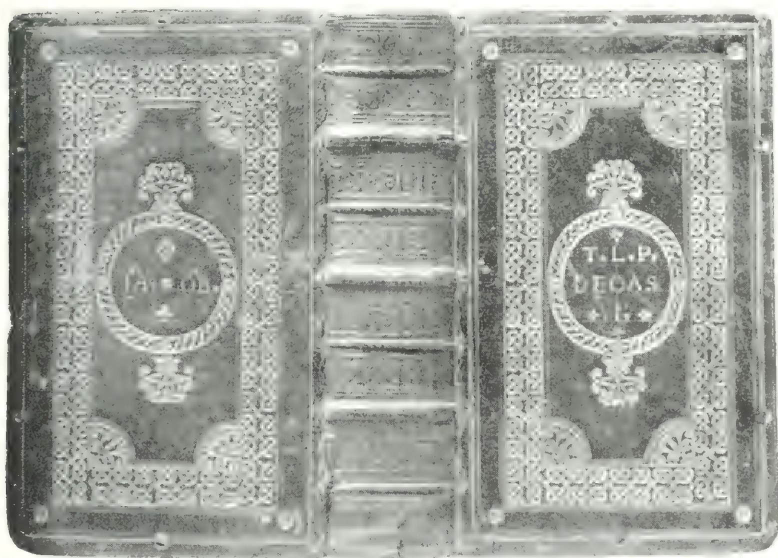
25, 26. Bokband från Aldus' verkstad i Venedig.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

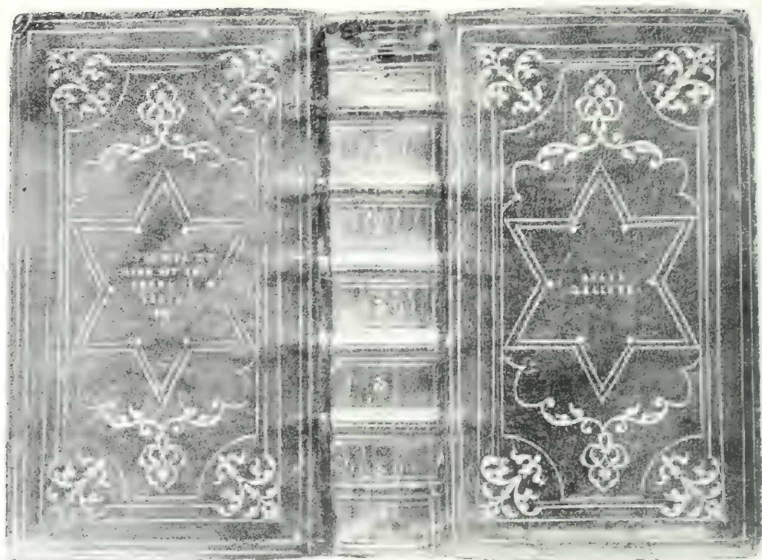
27, 28. Bokband från Giuntas verkstad i Florens.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

29. Bokband från Aldus' verkstad i Venedig. 1500-talets början.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

30. Bokband från Aldus' verkstad i Venedig. 1500-talets början.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

31. Bokband ur Jean Groliers bibliotek.
Tillh. hr. Hj. Wijk, Göteborg.

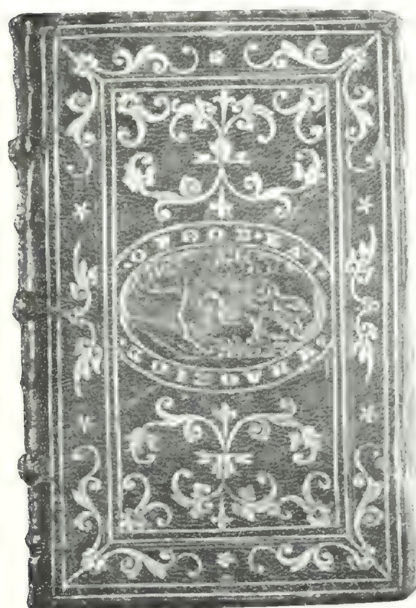

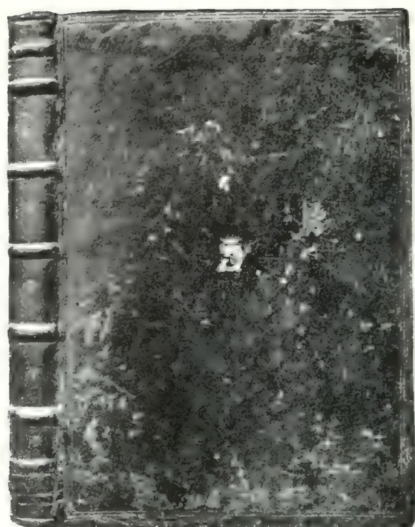
32, 33. Bokband ur Jean Groliers bibliotek.
Tillh. Hovbiblioteket i Wien.

34. Band ur Th. Maiolis bibilotek.
I konsthandel i Tyskland 1914.

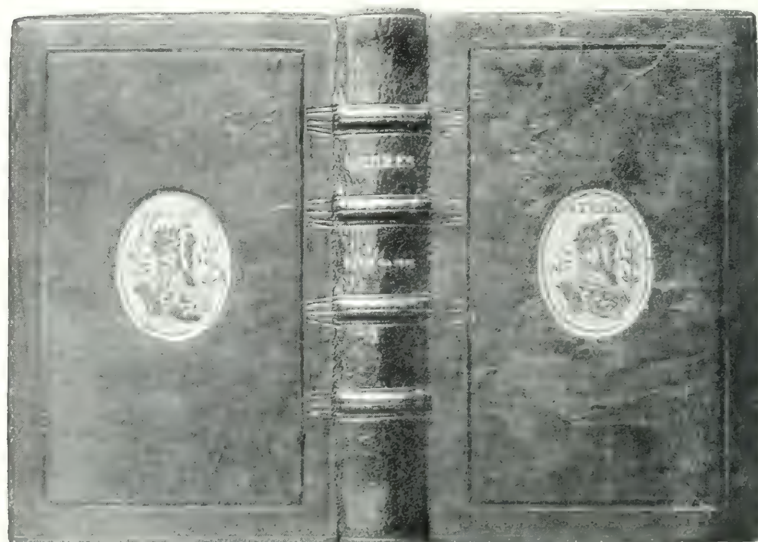
35. Band ur D. Canevaris bibliotek.
I konsthandel i Tyskland.

36. Bokband för Frans II som dauphin.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

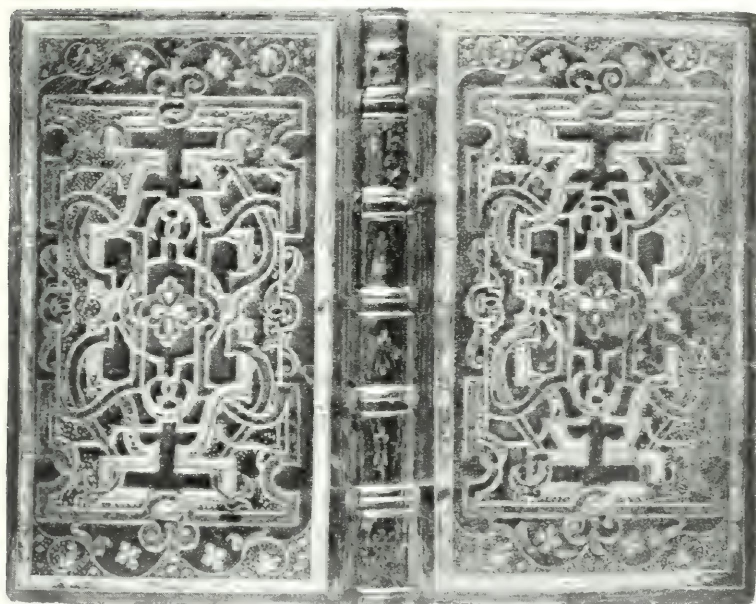
37. Band för Diane de Poitiers.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

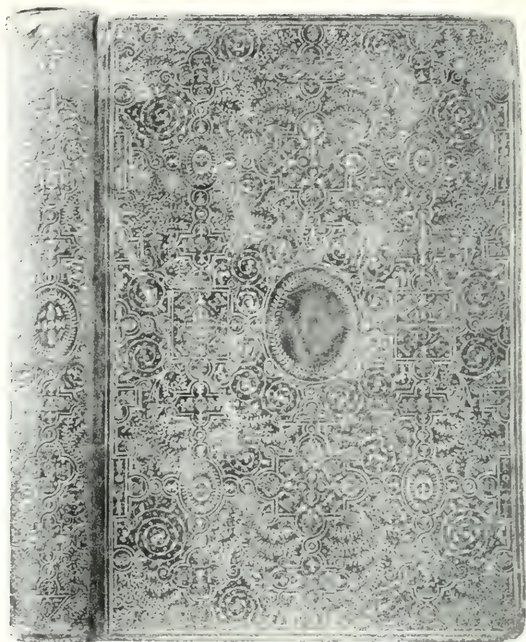
38. Bokband för Henrik II av Frankrike.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

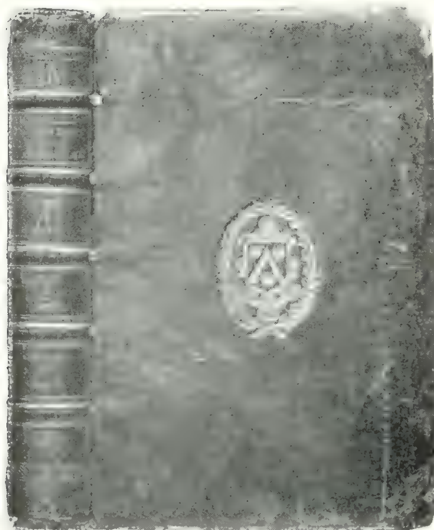
39. Bokband från Lyon. 1500-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

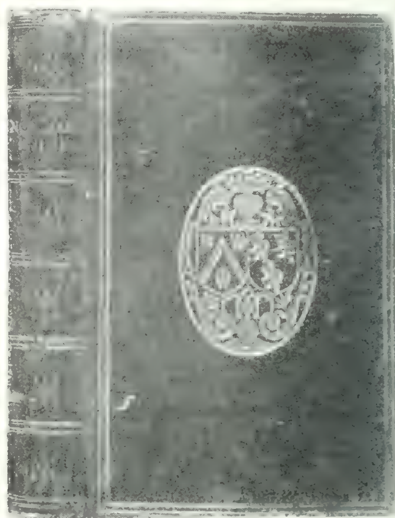

40. Bokband från Lyon. 1500-talet.
Tillhör Röhsska Konstslöjdmuseet.

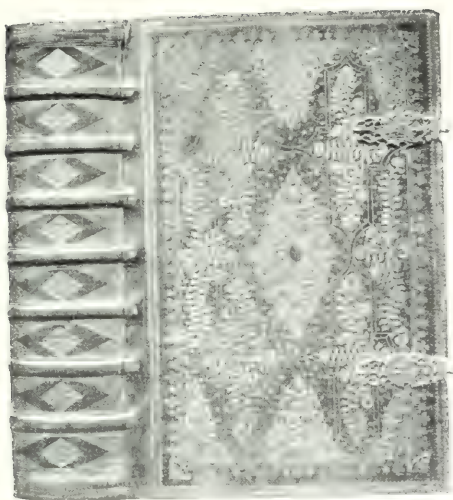

41. Bokband i »fanfare»-stil.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

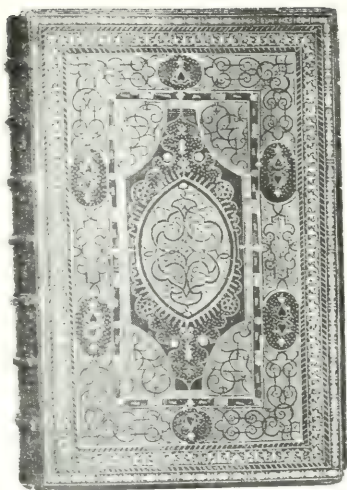

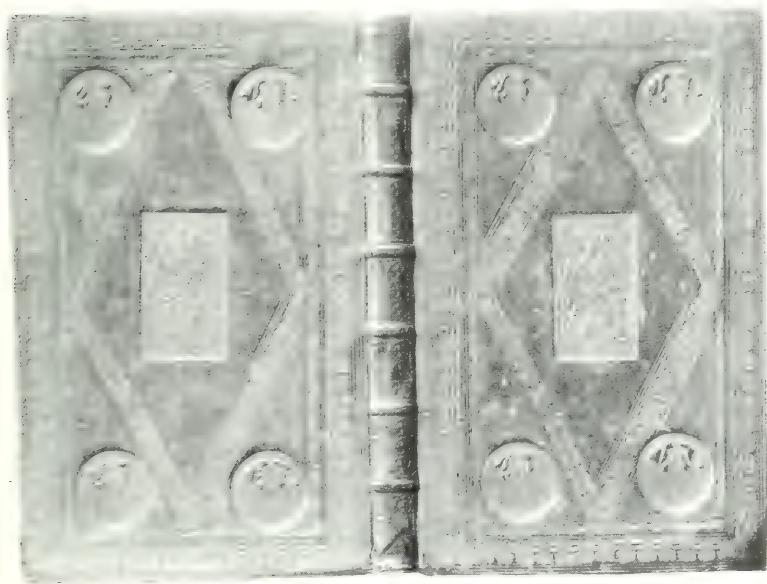
42, 43. Bokband för J. A. de Thou.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

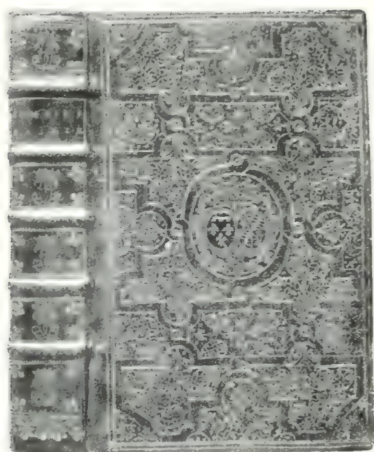
44. Bokband från Heidelberg.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

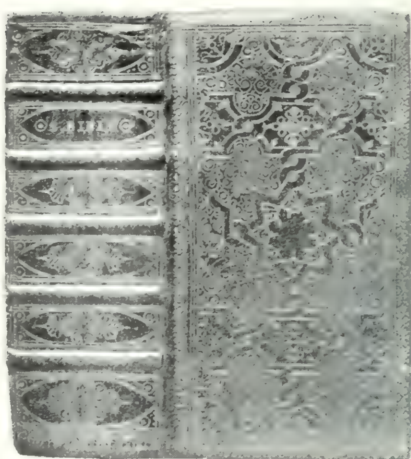

45. Bokband av Jacob Krause.
Hovbiblioteket i Wien.

46. Bokband av Georg Rumler.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

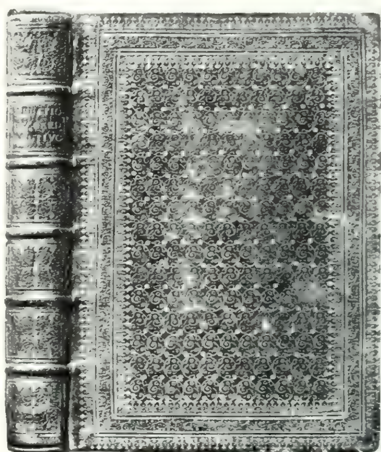

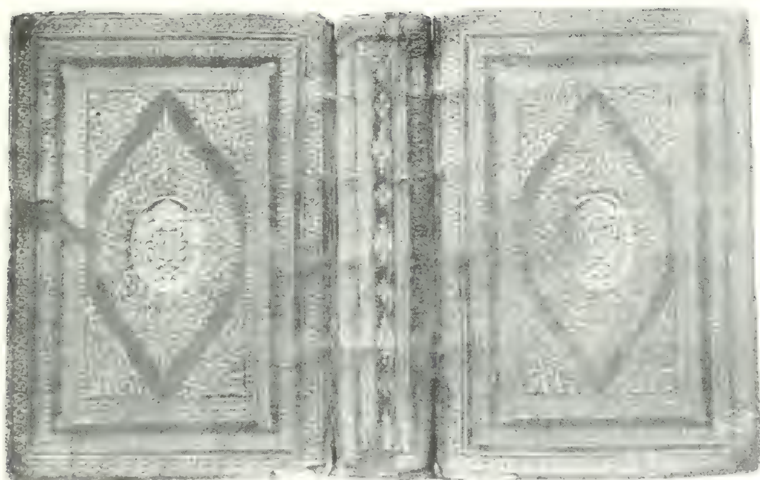
47—48. Bokband av Le Gascon eller i hans art.
(47 för prinsessan Lise-Lotte av Pfalz, g. m. hertigen av Orléans).
Tillhöra Röhsska Konstslöjdmuseet.

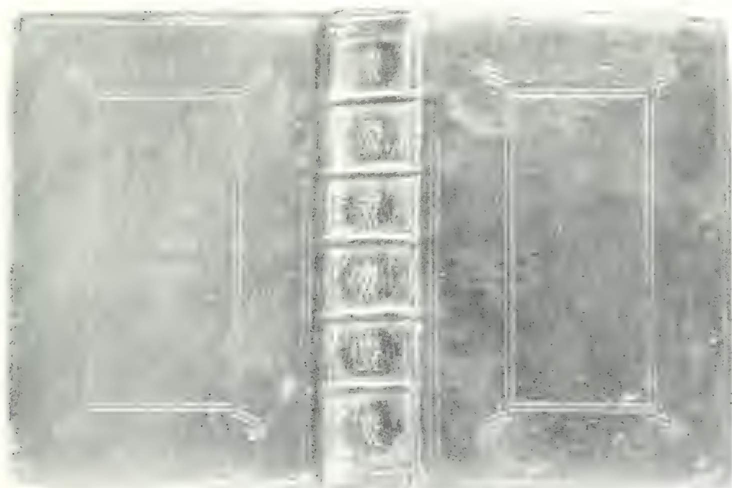
49. Bokband av Le Gascon.
Tillh. British Museum, London.

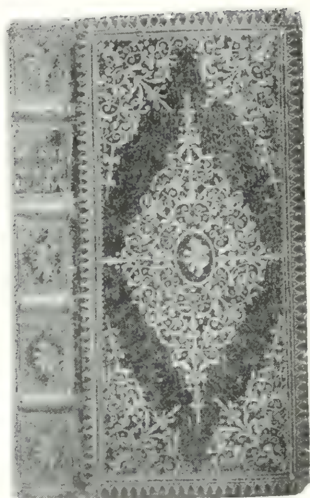
50. Bokband i Le Gascons art.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

51. Bokband för konung Ludvig XIII av Frankrike.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

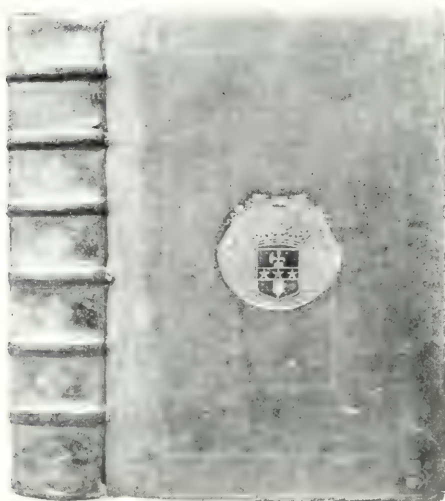
52. Bokband för drottning Anne d'Autriche.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

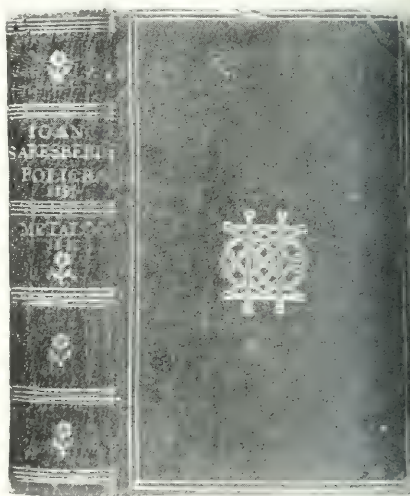
53. Bokband för m:me de Maintenon.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

54 Bokband för J. B. Colbert.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

55. Bokband för kardinal Mazarin.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

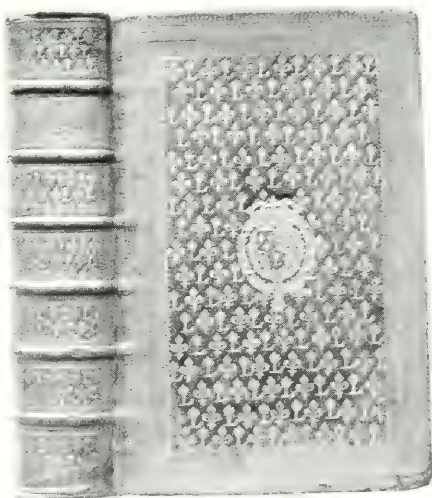
56. Bokband för N. C. F. de Peiresc.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

57. Bokband för konung Ludvig XIV.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

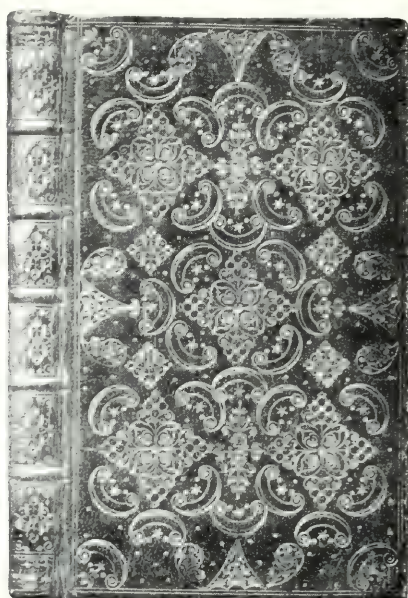
58. Bokband för konung Ludvig XIV.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

59. Bokband för konung Ludvig XIII.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

60. Bokband av Samuel Mearne eller i hans art
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

61. Bokband av Samuel Mearne eller i hans art.
I konsthandel i Tyskland 1920.

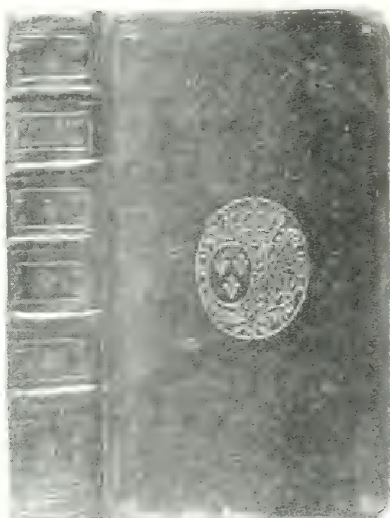
62. Bokband för greve von Hoym.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

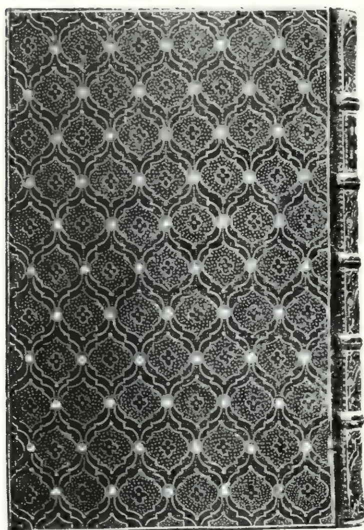
63. Bokband för m:me de Pompadour.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

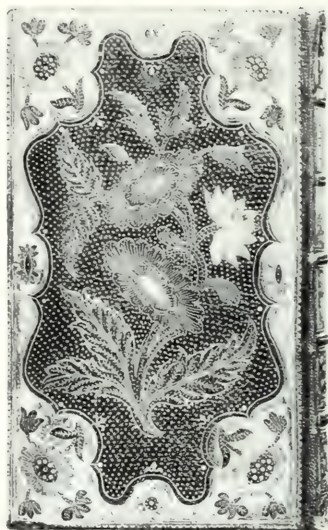
64. Bokband med Ludvig XV:s vapen och monogram.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

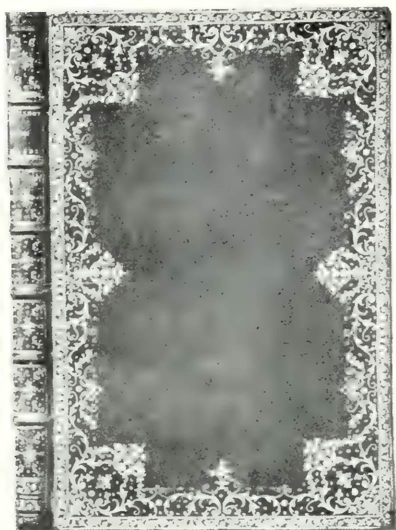
65. Bokband med Ludvig XV:s och Marie Leszinskas vapen.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

66. Bokband av Padeloup.
Tillh. British Museum i London.

67 Bokband av Lemonnier.
Tillh. British Museum i London.

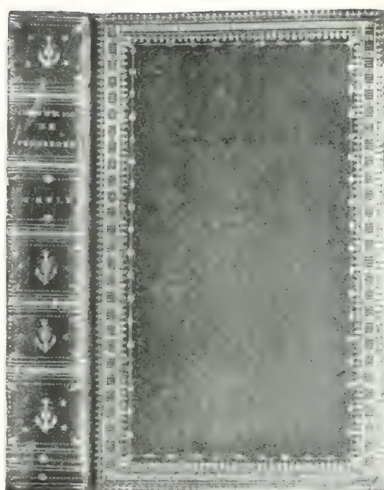

68, 69. Bokband av Derôme.
I konsthandel i Tyskland 1920.

70. Bokband av Dubuisson.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

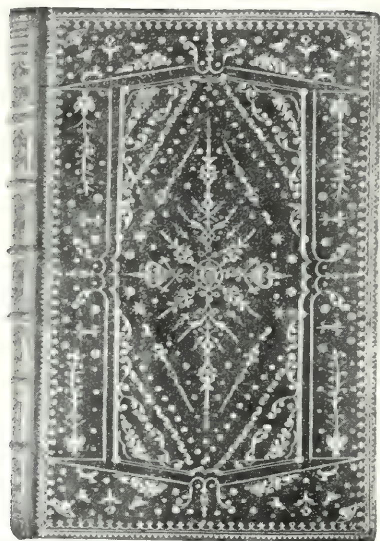
71. Bokband av Derôme.
I konsthandel i England 1921

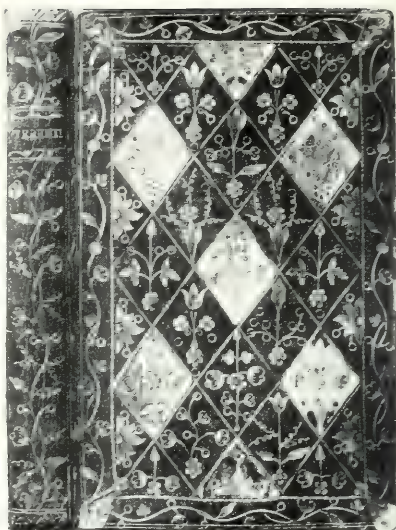
72. Bokband av Bozérian.
Tillh. friherr. Per Hierta, Främmestad.

73. Bokband för kejsar Napoleon.
I konsthandel i England 1921.

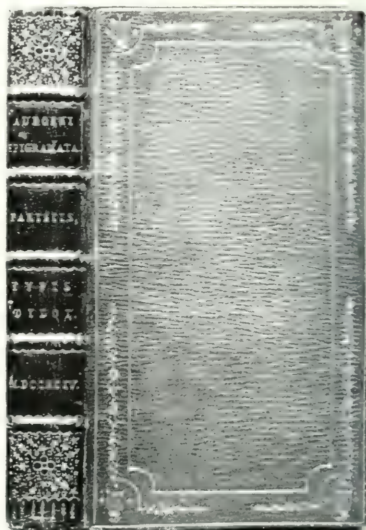

74. Bokband i »The Harleian Style».
I konsthandel i England 1921.

75. Bokband från Skottland. 1700-talet.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

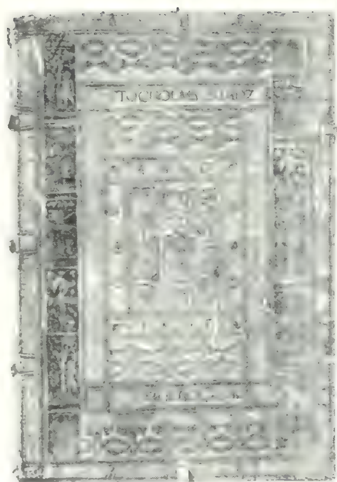

76–77. Bokband av R. Payne.
Tillhöra löjtn. T. Virgin.

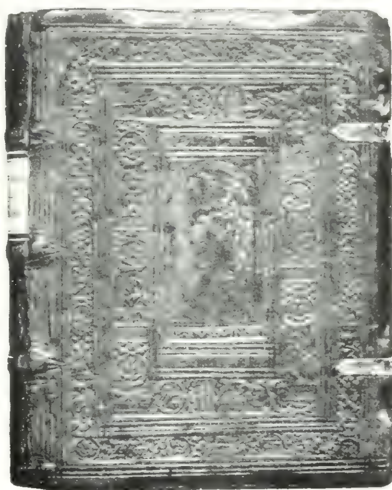
78. *Bokband av Bartholomeus 1519.*
Ur Hedberg i Pro novitate II.

79. *Bokband av Paul Knufleck 1545.*
Ur Hedberg i Pro novitate II.

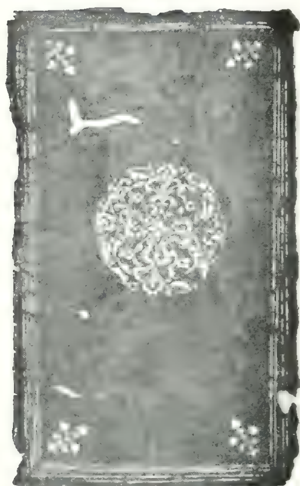
80. *Bokband av Hans Düsterbach 1573.*
Ur Hedberg i Pro novitate II.

81. *Bokband av Frans Bokbindare 1588.*
Ur Hedberg i Pro novitate II.

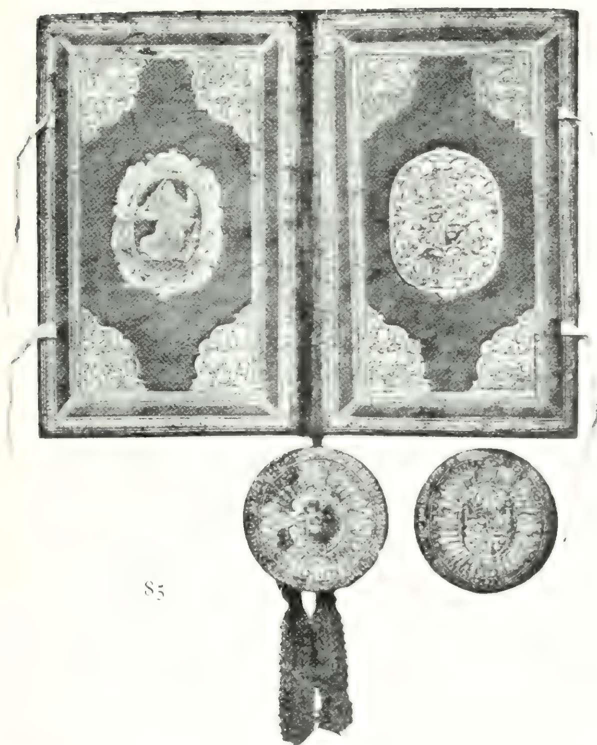
82. Bokband från 1590.
Tillh. Nordiska museet.
Ur Rudbeck, Sv. bokband.

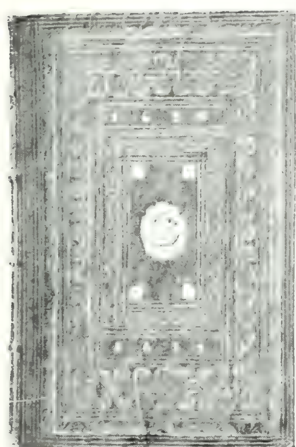
83. Bokband av Michel Han.
Tillh. bokb. A. Hedberg, Stockholm.
Ur Pro novitate.

84. Bokband av Henr. Diener.
Tillh. Skoklosters saml.
Ur Pro novitate.

85

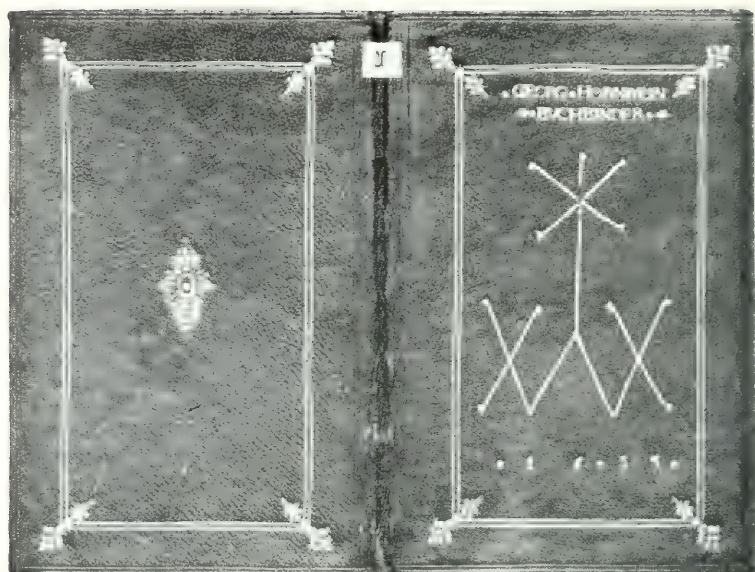

86

87

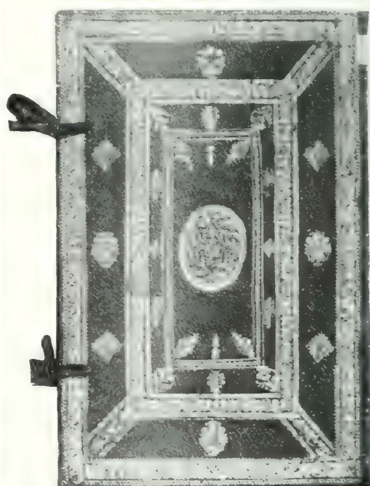
85—87. Bokband av Marcus Sigfridsson. 1600-talets förra del.
Ur Pro novitat..

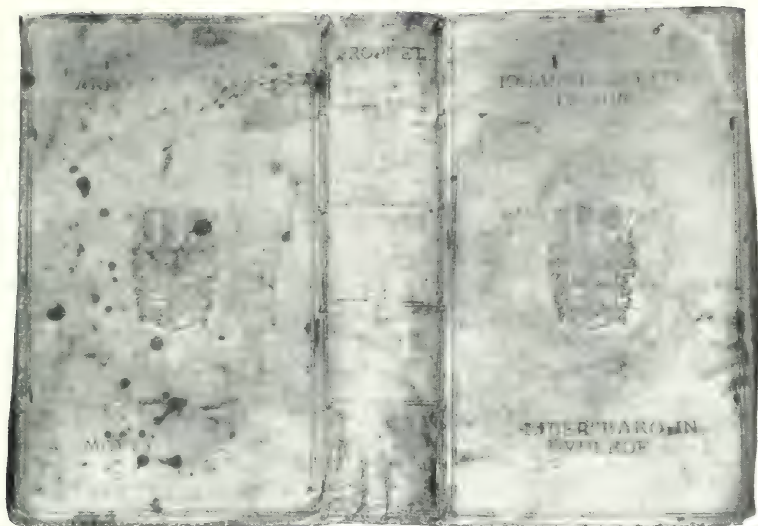
88. Bokband av Georg Hornbein. 1635.
Ur Pro novitate.

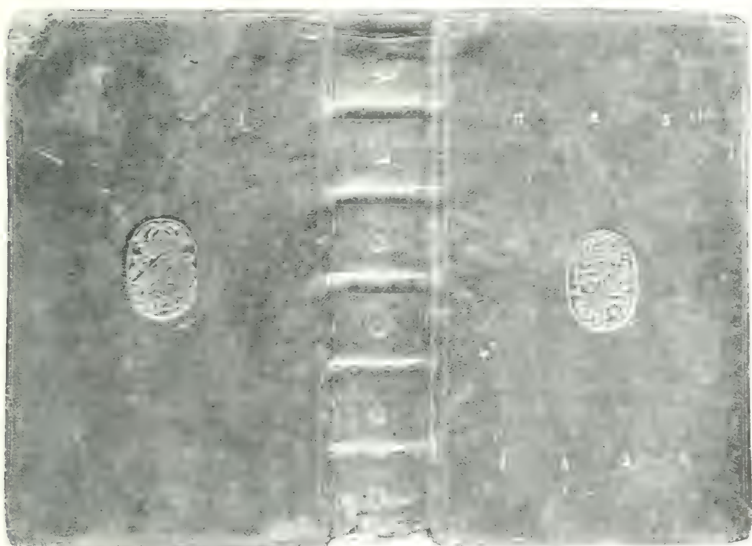
89. Bokband för Karl IX.
Ur Rudbeck, Sv. bokband.

90. Bokband av G. Hornbein.
Ur Rudbeck, Sv. bokband.

91. Bokband för Johan Skytte. 1633.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

92. Bokband för drottning Kristina. 1636.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

93. Bokband för Magnus Gabriel de la Gardie.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

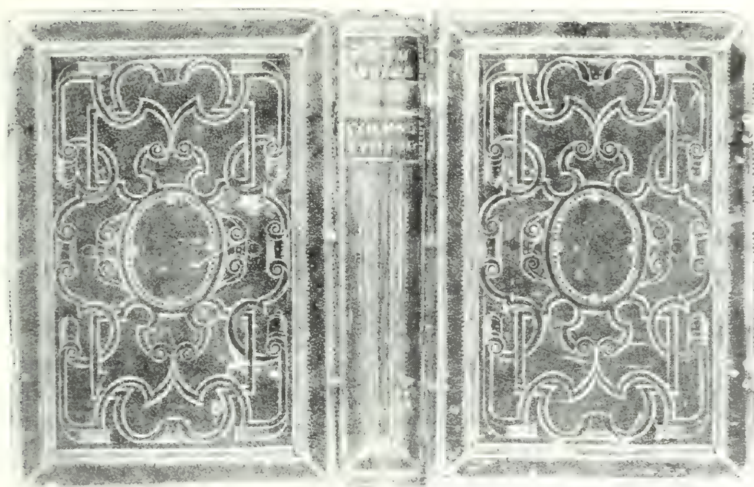
94. Bokband för drottning Kristina.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

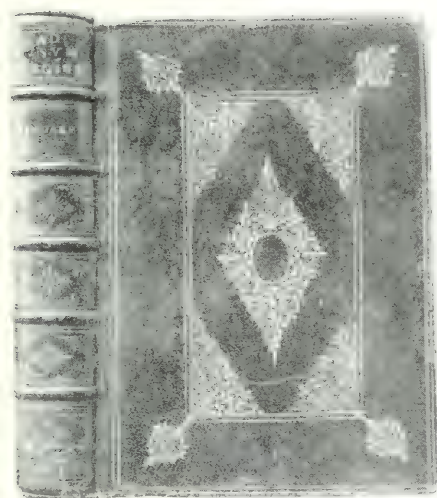
95. Bokband för drottning Kristina.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

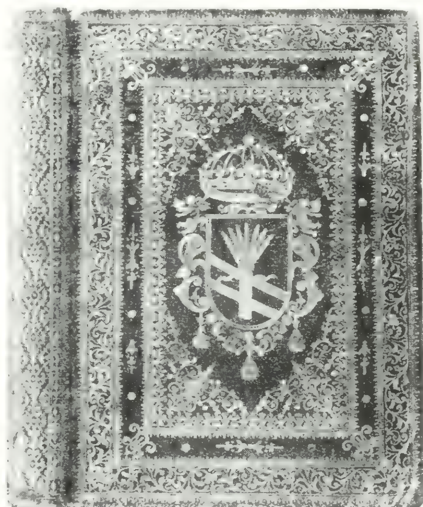

96. Bokband för drottning Kristina.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

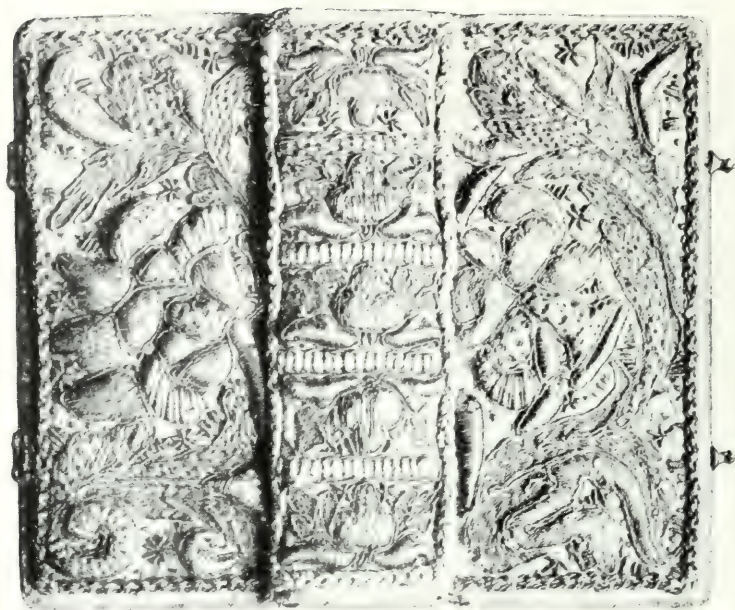

97. Bokband för drottning Kristina.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

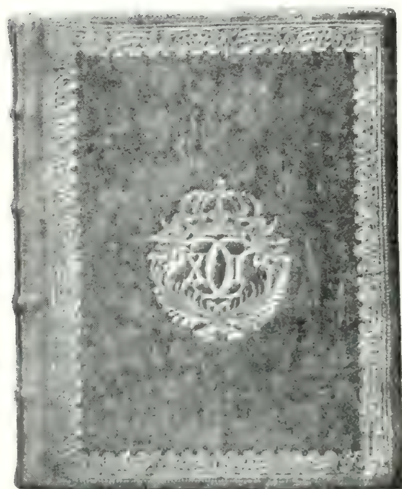

98—99. Bokband för drottning Kristina.
Tillhöra Röhsska Konstslöjdmuseet.

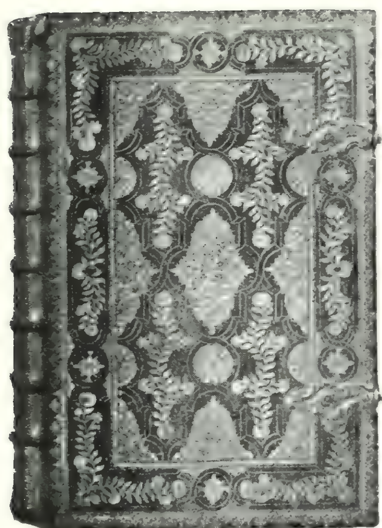
100. Broderat bokband från 1600-talet.
Tillh. frih. Per Hierta, Främmestad.

101. Bokband för Karl XI.
Tillh. frih. Joh. Rudbeck, Stockholm.
Ur Rudbeck, Sv. bokband.

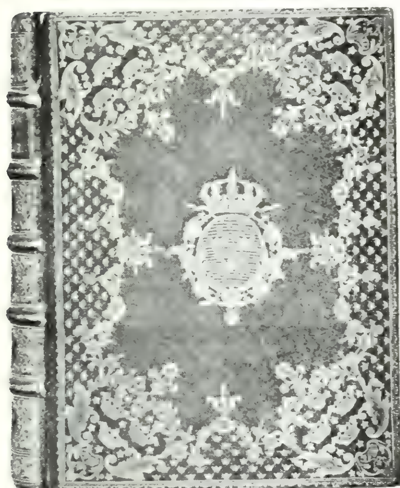
102. Bokband för Ulrika Eleonora d. y.
Tillh. Kungl. biblioteket, Stockholm.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

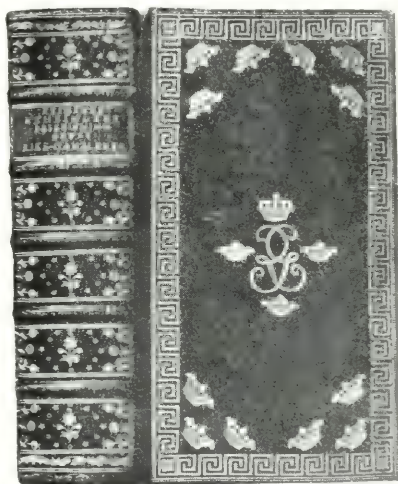
103. Svenskt mästerstycke fran 1700-talets mitt.
Tillh. frih. Joh. Rudbeck, Stockholm.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

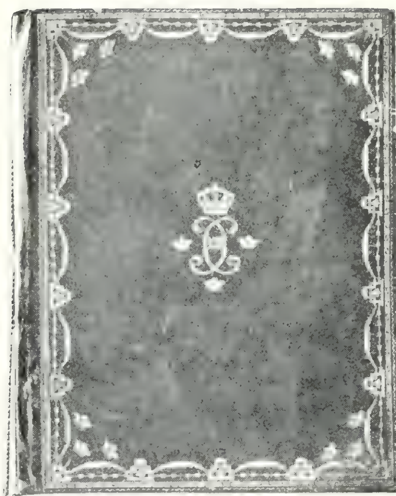
104. Bokband av Krist. Schneidler.
Tillh. Kungl. Biblioteket, Stockholm.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

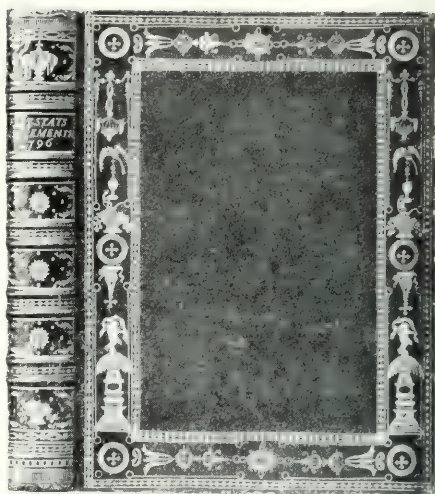
105. Bokband av Krist. Schneidler.
Tillh. Kungl. Biblioteket, Stockholm.
Ur Rudbeck. Sv. Bokband.

106. Bokband av Krist. Schneidler.
Tillh. Kungl. Biblioteket, Stockholm.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

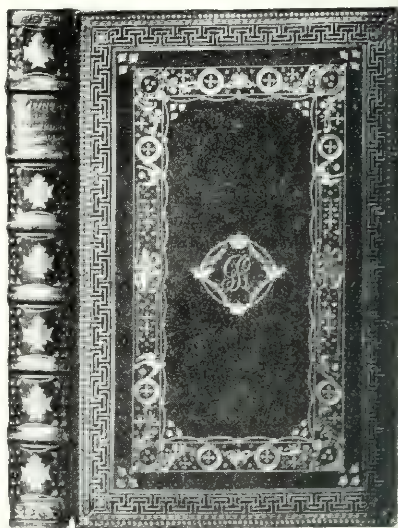
107. Bokband av F. W. Statlander. 1809—10.
Tillh. Kungl. Biblioteket.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

108. Bokband av H. K. Richter. 1796.
Tillh. Kungl. Biblioteket.
Ur Rudbeck. Sv. Bokband.

109. Bokband av F. W. Statlander. 1807.
Tillh. Kungl. Biblioteket.
Ur Rudbeck, Sv. Bokband.

110. Bokband av J. C. Caloander. 1797.
Tillh. frih. Joh. Rudbeck.
Ur Rudbeck. Sv. Bokband.

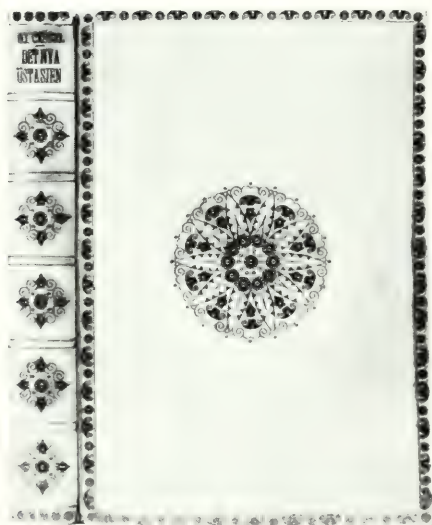

111. Svenskt bokband från Gust. Hedbergs Hofbokbinderi.

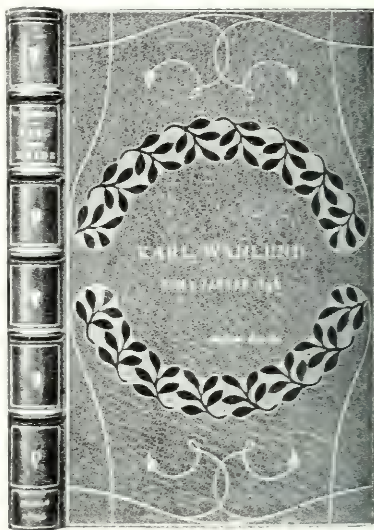
Förf. af Th. Lauren.

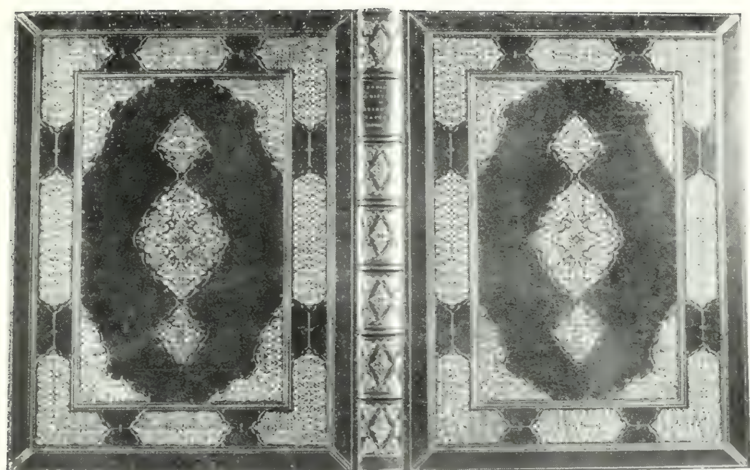
112. Tyskt bokband av professor Walter Tiemann.
Tillh. dir. Th. Laurin.

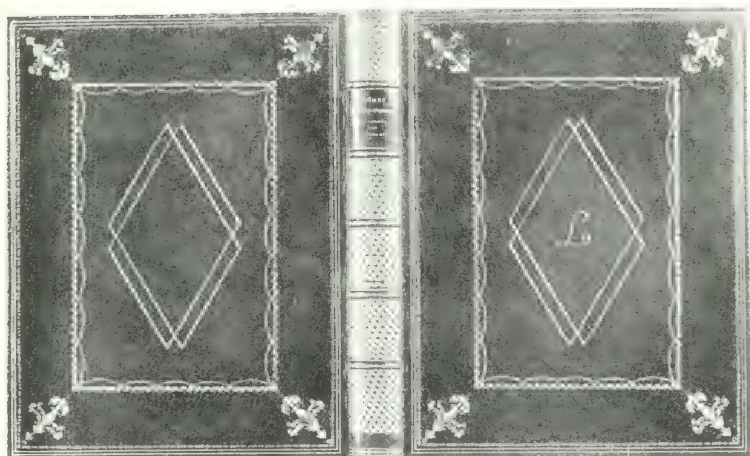
113. Svenskt bokband, utfört av Nils Lindhe.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

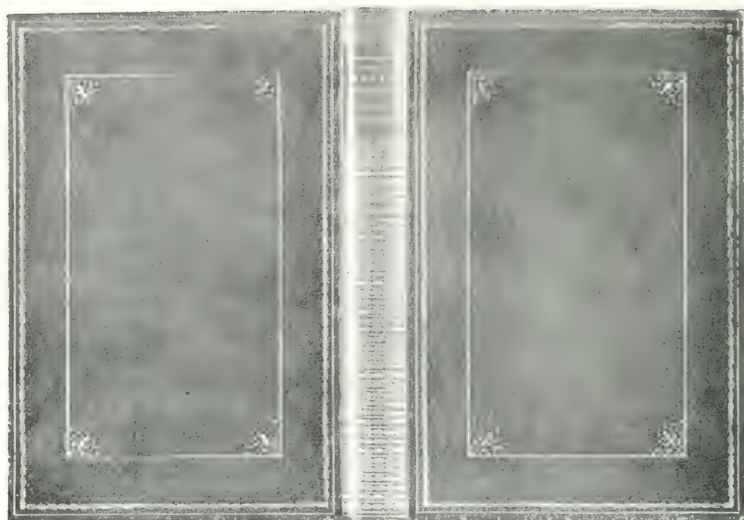
114. Svenskt bokband från Gustaf Hedbergs Hofbokbinderi.
Tillhörde prof. K. Wahlunds bibliotek.

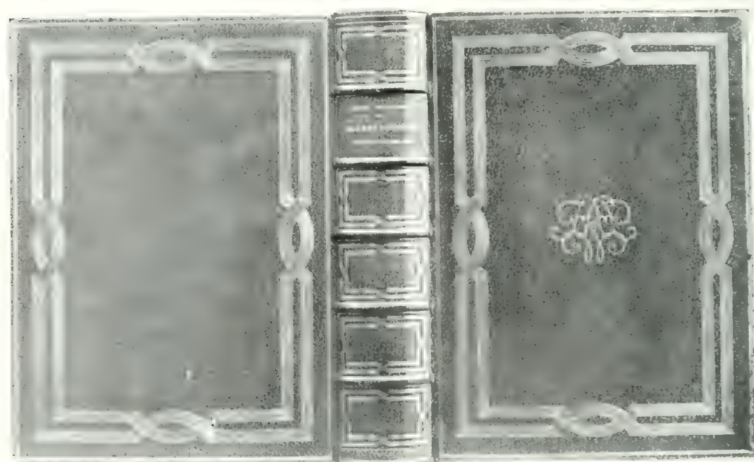
115. Svenskt bokband från P. A. Norstedt & Söners bokbinderi.
Tillh. [illegible] Bengt Johansson.

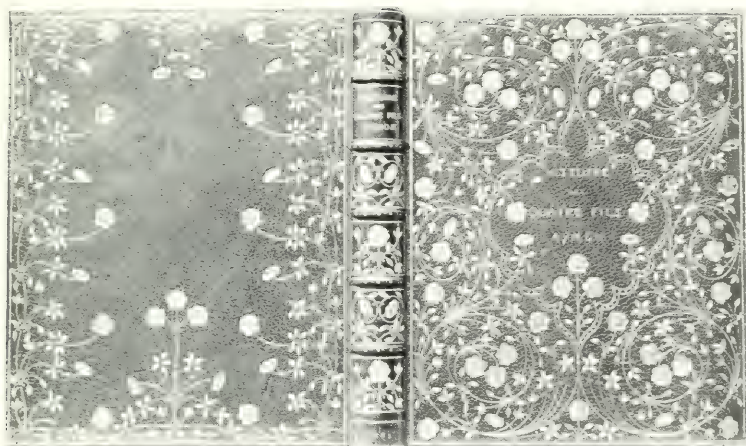
116. Svenskt bokband från P. A. Norstedt & Söners bokbinderi.
Tillh. dir. Th. Laurin.

117. Svenskt bokband från P. A. Norstedt & Söners bokbinderi.
Tillh. dir. Th. Laurin.

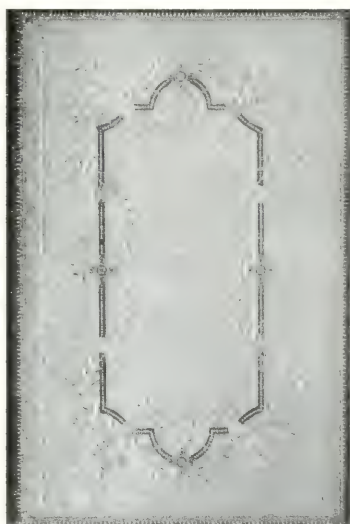
118. Svenskt bokband från P. A. Norstedt & Söners bokbinderi med monogram efter teckning av Akke Kumlien.
Tillh. Konsul Hj. Wicander.

119. Engelskt bokband av Zaehnsdorff.
Tillh. Röhsska Konstslöjdmuseet.

120. Danskt bokband av Th. Bindesböll och Anker Kyster.

121. Franskt bokband av Ruban.

BIBLIOGRAFI

10—213380. *Fischer, Bokbandets historia.*

BIBLIOGRAFI.

Adam. Der Bucheinband. Seine Technik und seine Geschichte. Leipzig 1890.

Almack. Fine old bindings with miscellanea in Edw. Almacks library. London 1913.

Anstruthe. The bindings of to-morrow. A record of the guild of women-binders and of the Hampstead bindery. London 1902.

(*Baer*). Hervorragende Bucheinbände des XV. bis XX. Jahrhunderts. Frankfurt a. M. 1920.

Berling. Der Kursachsische Hofbuchbinder Jacob Krause. Dresden 1897.

Bernard. Geofrey Tory, peintre et graveur, premier imprimeur royal. Paris 1865.

Bickell. Bookbindings from the Hessian Historical Exhibition, illustrating the art of binding from the XV to the XVIII centuries. Leipzig 1893.

Bogeng. Der Bucheinband. Ein Handbuch für Buchbinder und Büchersammler. Halle 1913.

Bouchot. Le livre, l'illustration, la reliure. Paris 1886.
Les reliures d'art à la Bibliothèque Nationale. Paris 1888.
De la reliure. Paris 1891.

Brassington. Historic Bindings in the Bodleian Library, Oxford. London 1891.
A history of the art of bookbindings. London 1894.

(*Bros*). Bookbindings, Historical and decorative. London 1921.

Brunet. La reliure ancienne et moderne. Paris 1878.
Études sur la reliure des libres et sur les collections de quelques bibliophiles célèbres. Bordeaux 1891.

Burlington fine arts club. Exhibiton of bookbindings. London 1891.

Carlander Svenska bibliotek och ex-libris. Stockholm 1904.

Church. Some minor arts as practised in England. London 1894.

Chytil. Checkiska bokband. Prag 1899.

(*Corfield*). Catalogue of the collection of books in valuable bindings of the late Prof. W. H. Corfield. London 1904.

Craig. Facsimiles of old bookbinding in the collection of J. G. Craig. Edinburgh 1882.

Dahl. Haandbog i Bibliotekskundskap. København 1916.

Davenport. Royal English Bookbindings. London 1896.

English embroidered bookbindings. London 1899.

Thomas Berthelet, Royal printer and bookbinder to Henry VIII, King of England. With special reference to his bookbindings. Chicago 1901.

Samuel Mearne. Binder to King Charles II. Chicago 1906.

(*De la Roche Lacarelle*). Catalogue des livres rares et précieux, manuscrits et imprimés composant la bibliothèque de feu M. le baron S. De la Roche Lacarelle. Paris 1888.

Derôme. La reliure de luxe. Le livre et l'amateur. Paris 1888.

(*Dutuit*). La collection Dutuit. Livres et manuscrits. Paris 1899.

La collection Dutuit. Cent planches reproduisant les principales oeuvres d'Art exposées au petit Palais des Champs Elysées. Paris.

Firmin-Didot. Catalogue illustré de la bibliothèque de Ambroise Firmin-Didot. I—V. Paris 1878—84.

Fletcher. Bookbindings in France. London 1894.

Bookbinding in England and France. London 1897.

Foreign bookbindings in the British Museum. London 1896.

Fournier. L'art de la reliure en France aux derniers siècles. Paris 1888.

Fumagalli. L'arte della legatura alla corte degli estensi a Ferrara e a Modena dal sec. XV al XVI col catalogo delle legature pregevoli della biblioteca estense di Modena. Firenze.

Gibson. Early Oxford bindings. Oxford 1903.

Gottlieb. Bucheinbände im K. K. Hofbibliothek. Wien 1910.

Gray. The earlier Cambridge Stationers and Bookbinders and the first Cambridge printer. London 1904.

Gruel. Manuel historique et bibliographique de l'amateur de reliures. I—II. Paris 1887 och 1905.

Hannover. Kunstfærdige gamle bogbind indtill 1850. Kobenhavn 1907.

(*Hierta*). Ex bibliotheca Fræmmestadiense. Festskrift tillegnad frih. Per Hierta på hans femtioårsdag den 25 okt. 1914. Stockholm 1914.

Innehåller följande uppsatser rörande bokbindarkonst:

Hierta: Italienska renässansband.

Hierta: Några Kristinaband.

Hierta: Ett femtonhundratals praktband.

Hierta: Svenska monogram-pärmstämplar.

Rudbeck: Zur Entstehungsgeschichte der Grolier-Einbände.

Rudbeck: Om bokpåsar.

Rudbeck: Christoph Plantin als Buchbinder.

Sjögren: Bokägaremärken och bokband.

Hoe. A lecture on bookbindning as a fine art. New York 1886.

Holme. The art of the book. London 1914.

Holmes. Specimens of Royal fine and historical bookbinding, selected from the Royal Library, Windsor Castle. London 1893.

Horne. The bindings of books. An essay in the history of gold-tooled bindings. London 1894.

Jacquemart. Histoire de la Bibliophilie. Paris 1861.

Julien. Reliures artistiques et historiques des XVIe, XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles. I—IV. Paris 1866.

Key. Amatörbokbinderi. Stockholm 1916.

Ledieu. Les reliures artistiques et armoriées de la bibliothèque communale d'Abbeville. Paris 1891.

Le Roux de Lincy. Recherches sur Jean Grolier, sur sa vie et sa bibliothèque. Paris 1866.

Libri. Monuments inédits ou peu connus, faisant partie du cabinet de Guillaume Libri. Londres 1862.

Lier. Bucheinbände aus dem Bücherschatze der Kgl. öffentl. Bibliothek zu Dresden. Neue Folge. Leipzig 1892.

Loubier. Der Bucheinband in alter und neuer Zeit. Berlin.

Matthews. Modern bookbinding practically considered. New York 1889.

Maul. Deutsche Bucheinbände der Neuzeit. Leipzig 1888.

Michel. La reliure française depuis l'invention de l'imprimerie jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Paris 1880—1881.

Mitius. Fränkische Lederschnittbände des XV. Jahrhunderts. Leipzig 1909.

(*Morgand*). Livres dans de riches reliures anciennes et modernes. En vente à la libr. D. Morgand Paris. Paris 1910.

Mühlbrecht. Die Bücherliebhaberei in ihrer Entwicklung bis zum Ende des XIX. Jahrhunderts. Bielefeld och Leipzig 1898.

(*Pichon*). Vie de Charles-Henry comte de Hoym, ambassadeur de Saxe-Pologne en France et célèbre amateur de livres 1694 à 1736. I—II. Paris 1880.

Prideaux. An historical sketch of bookbinding. With a chapter on early stamped bindings. London 1893.

Bookbinders and their craft. London 1903.

Pro novitate. Festskr. utg. av Svenska bokhandelsmedhjälparefören. I—II. Stockholm 1898. 1914.

Innehåller följande uppsatser rörande bokbindarkonst:

Del I. *Martin:* Några ord om orientaliska bokband.

Del II. *Rudbeck:* Om Grolierband i Sverige.

Hedberg: Bokbindare-bokförare i Sverige 1500—1630.

(*Quaritch*). A collection of facsimiles from examples of historic and artistic book-binding illustrating the history of binding as a branch of decorative arts. London 1889.

(*Refsum*). Bogbind og bogrygge, tegnede av norske kunstnere og arkitekter. Kristiania 1916.

Rouveyre. Connaissances nécessaires à un bibliophile. I—X. Paris 1879—80.

Rudbeck. Svenska bokband under nyare tiden. I—III. Stockholm 1910—1914.

Rudbeck. Om bokhandtverk. Stockholm 1911.

(*Rudbeck*). Bibliografiska studier tillägnade frih. Johannes Rudbeck på hans femtioårsdag den 7 mars 1917. Stockholm 1917.
Innehåller följande uppsatser rörande bokbindarkonst:
Collijn: En grupp Lübeckska incunabelband.
Hannover: Roger Payne.
Hierta: Än ett Kristinaband.
Loubier: Hülleneinbände des ausgehenden Mittelalters.
Madsen: Nogle Oplysninger om et Bind af Johannes Riechenbach.
Rudbeck: Två gamla bokband.

Röttinger. Das alte Buch und seine Ausstattung vom XV. bis zum XIX. Jahrhundert. Wien.

Schwenke och *Lange.* Die Silberbibliothek Herzog Albrechts von Preussen und seiner Gemahlin Anna Maria. Leipzig 1894.

Sjögren. Bibliotheca Sjögreniana. I. Förteckning på böcker, försedda med pärmexlibris, vapen, namnstämplar och andra yttre bokägarebeteckningar. Stockholm 1907.
Svenska kungliga och furstliga bokägaremärken. Stockholm 1915.

Stockbauer. Abbildungen von Mustereinbänden aus der Blütezeit der Buchbinderkunst. Leipzig.

Studio. Modern bookbindings and their designers. London 1900.

Techener. L'histoire de la bibliophilie. Paris 1862.

(*Techener*). Album de planches à l'eau-forte et à l'héliogravure reproduisant les principales reliures comprises dans les ventes de 1887 à 1889 de la bibliothèque particulière de feu M. Leon Techener. Paris 1889.

Thoinan. Les relieurs français (1500 à 1800). Paris 1893.

Tuckett. Specimens of ancient and modern bookbinding. London 1846.

Uzanne. La reliure moderne artistique et fantaisiste. Paris 1887.

Walde. Storhetstidens litterära krigsbyten. I—II. Uppsala 1916—19.

(*Wallis*). Catalogue of the special exhibition of art bookbindings. Nottingham 1891.

Weale. Bookbindings and rubbings of bindings in the national art library, South Kensington Museum. I—II. London 1898, 1894.

Weber. Einbanddecken, Elfenbeintafeln, Miniaturen, Schriftproben aus Metzer liturgischen Handschriften. Strassburg 1913.

Wheatly. Les reliures remarquables du Musée Britannique au point de vue de l'art et de l'histoire. Paris 1889.

Wheatly. Bookbinding considered as a fine art, mechanical art and manufacture. London 1880.

Wild. Bookbinding in the library of All Soul's College. 1880.

Wynants. La reliure moderne. Paris 1882.

Zimmermann. Bucheinbände aus dem Bücherschatze der Kgl. öffentl. Bibliothek zu Dresden. Leipzig 1887—88.